

8. בית השער המפואר שהוליוך מהרחוב לבית החולים (צילום מכיוון בית החולים)

9. בית החולים ביום שלג

10. נשים (יהודיות ברובן) בחדר ההמתנה של בית החולים

11. בית החולים של המיסיון האנגלי עם חנוכתו בשנת 1904. לימים נוספה בחזיתו מרפסת ואולם קמרונות (ראה תמונה מס' 9, מימין)

12. אגף בית החולים שנבנה בסמוך לו ממזרחו (הרוס כיום)

11

12

17

17. בית ספר של המיסיון
בצפת, שבו למדו יהודים
וערבים. הבניין, ששרד עד
היום, נמצא ברח' ירושלים,
מול מלון הרצליה בערך

18. תלמידות במיסיון

19. בית הספר לתפירה של
המיסיון בצפת, מייסודו של
בן ציון פרידמן. בית הספר
נוהל בידי אחות אשתו

20. ילדים יהודים בשיעור דת
במיסיון

18

21

21. רחוב ברובע היהודי בצפת

22. השוק בצפת ורהט במרכזו

22

23

24

25

23. הרובע היהודי בצפת במבט ממערב

24. צפת (קצה רובע האמנים דהיום) והר מירון ברקע

25. חוגגים יהודים במירון בל"ג בעומר. בערך 1905

26

26. אורגי צמר מוסלמים בצפת

27. איכרים יהודים בעבודות דיש במטולה

28. איכרים יהודים קוטפים טבק בגליל

27

28

ליאון לויסון

(1881-1936)

יהודי נוצרי יליד הארץ
בשרות המודיעין הבריטי

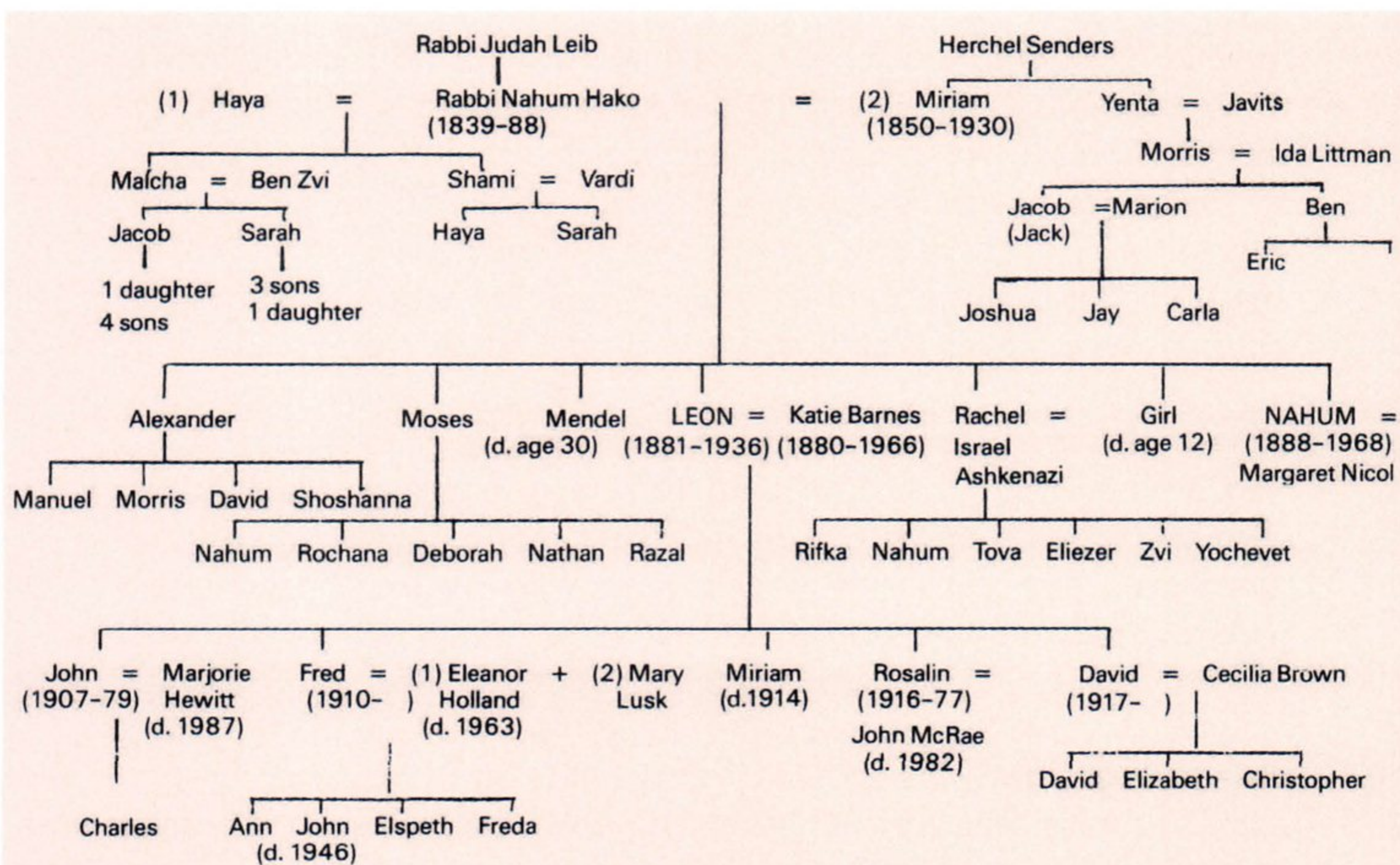
פרשת ריגול עלומה במלחמת העולם הראשונה

גרשון נראל

ליאון (לייב) לויסון מילא תפקיד לא מבוטל בשרות המודיעין הבריטי, ערב כיבוש הארץ במלחמת העולם הראשונה, אך עד היום ידועים רק פרטים מעטים על פעילותו. בהיותו בסקוטלנד, בעשור הראשון של המאה העשרים, התוודע ליאון אישית אל ראש ממשלת בריטניה באותם ימים, לורד ג'ורג', שעמד על כישוריו וקשריו המיוחדים ורתם אותו לשרות המודיעין הבריטי. בשנת 1917 נסע ליאון לעיתים קרובות מאדינבורג ללונדון, והגיע משם בחשאי למזרח התיכון למשימות ריגול נגד הכוחות התורכים-גרמנים. הוא סייר בין השאר בקהיר, בעזה ובגליל. כסוכן שהייתה לו גישה למקורות ראשוניים אמינים, הוא סיפק מידע רב ערך

לבריטים ולבעלי בריתם, אנשי אוסטרליה וניו זילנד (ANZAC)¹ במיגוון נושאים.² לויסון התגאה בכך שנמנה עם האנשים הבודדים באנגליה שהכירו את ארץ ישראל 'כמו את כף ידו'. שליטתו בעברית, בערבית וביידיש, והיכרותו עם אורחות החיים בארץ ומנהגי השליטים התורכים סייעו לו במלאכתו. באמצעות מטוס קל ונחיתות חפוזות בשדה פתוח, כשבדרך כלל לצדו רק הטייס, הוא אסף מידע עדכני, ערך סיורים רגליים בעומקי שטח האויב, וסיפק מידע על היערכותו. כך, למשל, נודע ערך רב לידיעות שאסף אודות תנועת הצבא התורכי, על מקורות האספקה שלו ועל אמצעי התובלה. מידע זה שלוקט במפגשים אישיים, שלא כמו תצלומים דוממים מהאוויר, היה נחוץ לבריטים שנערכו לכיבוש הארץ.³

בספר ביוגרפי שנכתב אודותיו בידי בנו פרדריק, מובאת הסברה שליאון השיג מידע על היערכות התורכים בארץ ישירות מקרובי משפחתו וממכריו שהתגוררו בעיקר בגליל, ובעקיפין – גם באמצעות 'ניל"י'. פרדריק לויסון כותב בספרו כי לא מן הנמנע שבאמצעות קרובי משפחתו בארץ העביר אביו מסרים והוראות של בעלות הברית לאנשי 'ניל"י'. כך, למשל, ידוע על ביקור לילי חשאי שליאון ערך ב-1917 אצל אחותו חיה רחל ביסוד המעלה,⁴ לשם "הגיע מעזה, במטוס פייפר", ולאחר שיחה שארכה כשלוש שעות הוא טס הלאה לדרכו.⁵ מכאן יוצא, אפוא,

מקור: Frederic Levison, *Christian and Jew*

גניאולוגיה של משפחת לויסון

ליאון לויסון במרכז, יו"ר ועד הנאמנים של 'כרם אברהם' בירושלים, בחסות האגודה הבינלאומית של הנוצרים העברים (משמאלו: שבתאי בנימין ראהאלד), 1929

שלמעשה אנשי 'ניל"י' לא העבירו מידע מודיעיני רק באמצעות יוני דואר וספינת קשר בריטית,⁶ אלא גם באמצעות האווירון של ליאון לויסון.

אחייניתו של ליאון, יוכי לוי, בתה הצעירה של חיה רחל, מתארת את ה'סוד' שהיה מאחורי פעולותיו הבלתי צפויות של הדוד שלה באותה עת. כך, למשל, היא מספרת שבלילה חשוך וגשום אחד נחת ליאון עם מטוס קטן בגורן של אחותו רחל, ולצדו נמצא סוכן חשאי אחר בשם ג'והן. כלומר, ליאון הפעיל גם מרגל נוסף, ולפי תכניותיו, במצבים מסוימים ג'והן זה היה אמור להופיע במקומו כדי ללקט מידע, ולפי דבריו "תמיד היה זה בלילה חשוך וסוער."⁷

נראה שמטוס הביון של ליאון אף נצפה במארס 1917 בשמי העיר צפת, בימים שמאות חיילים תורכים נטשו את יחידותיהם ומכרו את רוביהם ונעליהם עבור פת לחם משום ש"הרעב נהיה לאויב שלהם", ופליטים רבים מעזה ומיפו הגיעו לצפת חסרי כל.⁸ למעשה, ברקע מעשי הביון של ליאון לויסון, כמו גם במקרה של קצין המודיעין הבריטי הבכיר ריצ'רד מיינרצהאגן אשר טיפח את קשריו עם אהרון אהרנסון ואחותו שרה, היו מניעים ציוניים מובהקים.

ליאון לויסון, בשמו המקורי אריה (לייבל'ה), נולד בצפת בשנת 1881. היה בנו הבכור של הרב הנודע נחום לויסון, מי שזכה לאזרחות כבוד בריטית מהמלכה ויקטוריה, שניתנה לו ולבניו ולבני בניו, בגין עבודה פילנתרופית שעשה למען יהודי ארץ ישראל. לייבל נתוודע לברית החדשה באמצעות המיסיון הסקוטי בצפת.

בגיל תשע-עשרה 'הוברח' לאדינבורג שבסקוטלנד, שם למד תיאולוגיה והוסמך לכמורה. אחיו הצעיר, נחום, הצטרף אליו לסקוטלנד והלך בדרכיו. עם זאת, הם לא הסתירו מעולם את מוצאם היהודי, וסייעו ליהודים כל אימת שהדבר התאפשר. במשך כתריסר שנים, משנת 1925 ועד מותו ב-1936, כיהן ליאון כנשיא 'האגודה הבינלאומית של העברים הנוצרים' (International Hebrew Christian Alliance), אגודה שאיחדה יהודים חסידי ישוע מכתריסר מדינות. בתקופת המנדט הוא ביקר בארץ פעמים רבות, יזם תכניות להקמת מושבה של יהודים משיחים באזור עזה ואף רכש לשם כך 2,000 דונם.⁹ אף שהיו לו קשרים קרובים עם צמרת הממשל הבריטי בארץ, לרבות גישה ישירה אל הנציב העליון בירושלים, בסופו של דבר מפעלו ההתיישבותי לא צלח.¹⁰

לאחר מלחמת העולם הראשונה, הכתיר המלך ג'ורג' החמישי את ליאון בתואר אצולה על תרומתו למאמץ המלחמתי של האימפריה הבריטית באותן שנים, ואילו רעייתו קתי זכתה בתואר 'ליידי'. ליאון ואשתו נשאו בגאווה את תארי האצולה שלהם, ואף קרובי משפחתם בארץ "שכחו לרגע שמדובר ביהודי מומר".¹¹ אולם מאז ועד יום מותו, ליאון מעולם לא סיפר על מעלליו במודיעין הבריטי, ולמעשה עד סוף ימיו הוא הסתיר זאת אפילו מאשתו ובניו. הוא מילא בהקפדה יתירה אחר הוראות החוק הבריטי בדבר שמירת סודות רשמיים (Official Secrets Act),

BIRTHDAY HONOURS.

LORD IVEAGH AN EARL.

TWO PEERS, 16 BARONETS, AND 24 KNIGHTS.

The King has been pleased, on the occasion of the celebration of his Majesty's birthday, to signify his intention of conferring peerages of the United Kingdom, to date June 3, on the following. The biographical particulars have been officially supplied:—

LEON LEVISON.—Has rendered valuable work in connexion with the Russian Jews' Relief Fund. Public services during the war.

ידיעה בטיימס הלונדוני מה-13 באוגוסט 1919, המוסרת על הענקת תואר אצולה על ידי המלך ג'ורג' החמישי לליאון לויסון, על עבודתו רבת החשיבות בפעולות רווחה וסעד בקרב יהודי רוסיה במלחמת העולם הראשונה

ורק טיפין טיפין נודע על מעלליו החשאיים. לא נותר אלא לקוות שבעקבות מחקר חדש שנערך עתה בנושא זה, יתגלו מסמכים חדשים וייחשפו פרטים נוספים על פרשיית ריגול זו.

נ.ב.: לאחר בדיקה שנערכה בחודש נובמבר 2004 בארכיונים בריטיים (הארכיון הלאומי ב-Kew בלונדון וכן בספרייה הבודליאנית באוקספורד) התברר, כי מסמכים רלבנטיים מסווגים מימי מלחמת העולם הראשונה סגורים בפני הקהל למשך מאה שנה.

הבעת תודה: אני מבקש להודות בזאת לגב' יוכי לוי מרחובות ולמר נחום בן צבי, מנהל מפעלי דפוס בן צבי בע"מ מירושלים, שניהם ממשפחת לויסון המסועפת, שבנובמבר 2004 סיפרו לי על העדויות ששמעו באופן אישי על פעולות הריגול של ליאון לויסון עבור המודיעין הבריטי במלחמת העולם הראשונה. כן מודה אני ל-John & Rose Jenks באנגליה על עזרתם החשובה.

הערות

1. ראה למשל, Kelvin Crombie, *Anzacs, Empires and Israel's Restoration (1798-1948)*, Osborne Park, Western Australia 1998, pp. 157-189.
2. פרטי שיחה עם גב' יוכי לוי, אחייניתו של ליאון לויסון, שהתקיימה במושב יד השמונה בתאריך 21 בנובמבר 2003. ראה טולקובסקי ש', **יומן ציוני מדיני, לונדון 1915-1919: לקראת הצהרת בלפור ובעקבותיה**, ירושלים תשמ"א, עמ' 297. תודתי נתונה לישעיהו ישורון על ההפנייה לספר זה.
3. השווה, למשל, תומס ל' וקולינגס ק"ב, **עם אלנבי בכיבוש הארץ**, תרגם ב' פרידמן, הוצאת אריאל, בעריכת אלי שילר, ירושלים 2001, עמ' 78-62.
4. חיה רחל, אחותו של ליאון לויסון, התחתנה עם אשר אשכנזי, מחלוצי יסוד המעלה.
5. ראה Frederick Levison, *Christian and Jew: The Life of Leon Levison (1881-1936)*, Pentland Press, Edinburgh 1989, pp. 91-92.
6. השווה, למשל, "שרה אהרנסון גיבורת ניל"י" <http://lib.cet.ac.il/Pages/item.asp?item=8465&kwd=2428>, באתר (1917-1890).
7. לוי י', **אושת הרוח בברושים**, ספרית פועלים, תל אביב תשס"א, עמ' 48.
8. Maria E. James, 'Life in Safed during the War,' *A Diary, Jewish Missionary Intelligence*, vol. 9, no. 5, May 1919, p. 69.
9. ראה Sir Leon Levison, "The Palestine Hebrew Christian Colony," *The Hebrew Christian*, vol. 7, no. 3, October 1934, pp. 103-104.
10. ראה נראל ג', **יהודים משיחיים בארץ ישראל (1917-1967): מגמות ותמורות בעיצוב זהות עצמית**. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים 1996, עמ' 289-286.
11. השווה לוי י', לעיל הערה 7, עמ' 116.

ללא מוצא

פקודת מבצע ירדנית מיוני 1966 מורה על הריסת מוצא והריגת כל תושביה

אלי שילר ואבי לבסקי

אחריתה של המושבה הוותיקה מוצא השוכנת בשולי הדרך מתל אביב לירושלים, במרחק של כ-8 ק"מ ממנה, נידון לשבט בתכניות הצבא הירדני. הסיבה לכך עלומה מאתנו, אך עובדה היא שבתיק המבצע של הצבא הירדני בגדה המערבית, תוכנן לתקוף את המושבה, להרסה עד היסוד ולהרוג את כל תושביה.

ההיגיון הצבאי שמאחורי תכנות זו אינו ברור והוא מזכיר יותר את התיאור המקראי של כיבוש הארץ, מאשר מהלך שקול של צבא מודרני. אין צורך לומר, שמי שחיפש את 'טוהר הנשק' יתבדה, שכן פקודת המבצע (להלן) מדגישה שיש להרוג את כל האוכלוסייה האזרחית.

הרקע לתכנית זידונית זו, קשור ודאי לתקופה הסוערת ורבת האירועים בעשור שקדם למלחמת ששת הימים, שהיה רצוף בהתקפות מסתננים ובפעולות תגמול שגרמו אבידות רבות לצד שכנגד.

המסמך שלפנינו, הוא מה-7 ביוני 1966, כלומר בדיוק שנה לפני מלחמת ששת הימים. הוא נתגלה על ידי כוחות צה"ל בכספת של הכוחות הירדניים ברמאללה. היה זה מסמך מודיעיני אחד מני אלפים רבים שנפלו לידי כוחותינו במלחמת ששת הימים. מבחר מהם תורגם והופץ בידי צה"ל כפעולה הסברתית, כדי לתת פומבי לכוונותיו הזידוניות של האויב נגד האוכלוסייה האזרחית בישראל, אל נכון בשל הסחף שחל בדעת הקהל העולמית נגד המשך שהייתה ופעילותה של ישראל בגדה.

לפנינו 'פקודת מבצע' המוגדרת כ"סודית ביותר" וכוללת כ-14 עמ' פוליו (בחלק העברי), ונושאת את השם 'פקודת מבצע ירדנית להריסת יישובים ישראלים ולה-ריגת יושביהם'.

המסמך פורסם ביוני 1967, בחוברת פוליו מודפסת במכונת כתיבה. הוא תורגם לעברית בידי חיל המודיעין והופץ ליחידות צה"ל, לתקשורת ולמשרד החוץ.

הדברים מובאים בשלוש שפות: ערבית (שפת המקור), אנגלית ועברית. שם המוציא לאור לא מוזכר ואין כל ציון שהוא "פנימי או מוגבל" (אך כאמור, הוא הוגדר על ידי המקור הירדני כ"סודי ביותר").

המסמך כפי שנראה להלן, מגדיר את יעדי המשימה, מפרט את הכוחות שיש להקצות לכך (גדוד ועוד מחלקה), את נקודת ההיערכות וההתקפה, כולל היחידות המסייעות (תותחנים, מרגמות, חבלנים והנדסה), הצבת מארבים, החשת תגבורת וההתארגנות מחדש לאחר ביצוע המשימה.

המסמך כולל מילות צופן ('מעמן' – הריסת הכפר, 'ארבד' – חזרת הגדוד לשטח הכינוס וכד') והוא מלווה במפה סכימטית. הוא חתום בידי "זעים מפקד חטיבת האימאם עלי".

לא ברור למה דווקא מוצא היא זו שנבחרה כיעד להתקפה. תרמו לכך ודאי בידודה היחסי, מיקומה על הדרך לירושלים, הכוחות המעטים המצויים בה, קרבתה לגבול, נחיתותה הטופוגרפית והעובדה שהיה זה כפר ערבי גדול (קולו-נייה), שניטש ב-1948. במסמך נזכרת גם שעלבים כיעד להתקפה (ללא פירוט), והיו גם פקודות מבצע לגבי יישובים נוספים (נרמז על קיומם אם אך אין הם מובאים במסמך הנדון). בעקבות מידע זה פנינו לקיבוץ שעלבים ואמנם ארכיון הקיבוץ העמיד לרשותנו מסמך דומה ברוב פרטיו המתייחס לשעלבים.

הבעת תודה: הננו מבקשים להודות לד"ר אפרים קם, על עזרתו הרבה בהכנת דברי הרקע למאמר ועל העמדת דברים על דיוקם. א' קם היה סגן ראש ענף ירדן בצה"ל במלחמת ששת הימים ומכהן כיום כסגן ראש מכון יפה ללימודים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב. עם זאת, אין הדברים מחייבים אותו משום בחינה שהיא (בין השאר, מר קם הדגיש בפנינו שהמאמר היה רלוונטי לזמנו, אך לא כיום. ההחלטה לפרסמו היא, על כן, על דעתנו בלבד).

להלן עיקרי הדברים בפקודת המבצע

סודי ביותר

פקודת מבצע מיוחדת למבצע (רער)
עין במפות
ירושלים, ראם-אללה, סלפית, עג'ור,
לוד, יפו-ת"א 1:50.000

מס' רשום: ע1/1/1/1
תאריך: 7 ביוני 1966

אל: מפקד גדוד העתודה של חטיבה/27

המצב

האויב

כוחות האויב נמצאים במושבת מוצא (16471342) המונה כ-800 איש. הם עוסקים בחקל אות ומציבים שמירה על המושבה.

המושבה מוקפת בחמש עמדות מסביב.
קיימות תעלות הגנה חפורות מסביב המאוישות
בעת הצורך.

המושבה מגודרת בגדר תיל.
הבתים בנויים בטון וחלקם מקורה בגגות רעפים
אדומים.

הזמן הדרוש לכוחות המושבה להגיע לעמדות הוא
כ-5-7 דקות.

מחנות האויב הקרובים למושבה שעלולים להתערב
במערכה ולהחיש תגבורת הם:

(א) מחנה קסטל: במקום פלוגת חי"ר ופלוגת
גות סיוע. מוצב הגנה של יחידה זו הוא בגבעה
16371337.

(ב) מחנה שנלר: במקום פלוגת סיור של חטיבה 6.

(ג) מחנה אבו גוש: במקום פלוגת משמר הגבול.
האויב נהנה משליטה אווירית מלאה.

כוחותינו:

המשימה מוטלת על מפקד החטיבה האמם עלי
בן אבי טאלב, שהטילה מצדו על גדוד העתודה
החטיבתי.

הכוחות הערוכים באזור שיח' עבד אלעזיז והר
אדר מהגדוד האחראי לקטע השמאלי של גזרת
החטיבה.

סוללת שדה 2 מגדוד שדה חת"מ 1. מחלקת שדה
חה"ן (חיל הנדסה) וכיתת איסוף נפגעים.

המשימה: גדוד העתודה החטיבתי יבצע פשיטה על
המושבה מוצא, יהרסה ויהרוג את כל הנמצאים בה
עם קבלת מילת הצופן "הדהד" ממפקדת החטיבה.

השיטה

כללי

פשיטת לילה תעשה בשלב אחד ע"י פלוגת חי"ר ועוד מחלקה ועוד מחלקת שדה חה"ן
(חיל הנדסה) לפריצה והריסה, פלוגת חי"ר פחות מחלקה והנשק המסייע הגדודי כבסיס
מוצק, פלוגת חי"ר ועוד אלמנטים של חבלה והנדסת שדה כחסימה.
הגדוד ינוע בשלמותו מנקודת הירידה מהרכב ברגל לשטח הערכות ונקודת הפיצול.

התארגנות מחדש:

(א) עם גמר המשימה, ייסוג הכוח אל נקודת המפגש, וימשיך משם ברגל לנקודה
16441366, דרומית-מזרחית לכפר בית-סוריק.

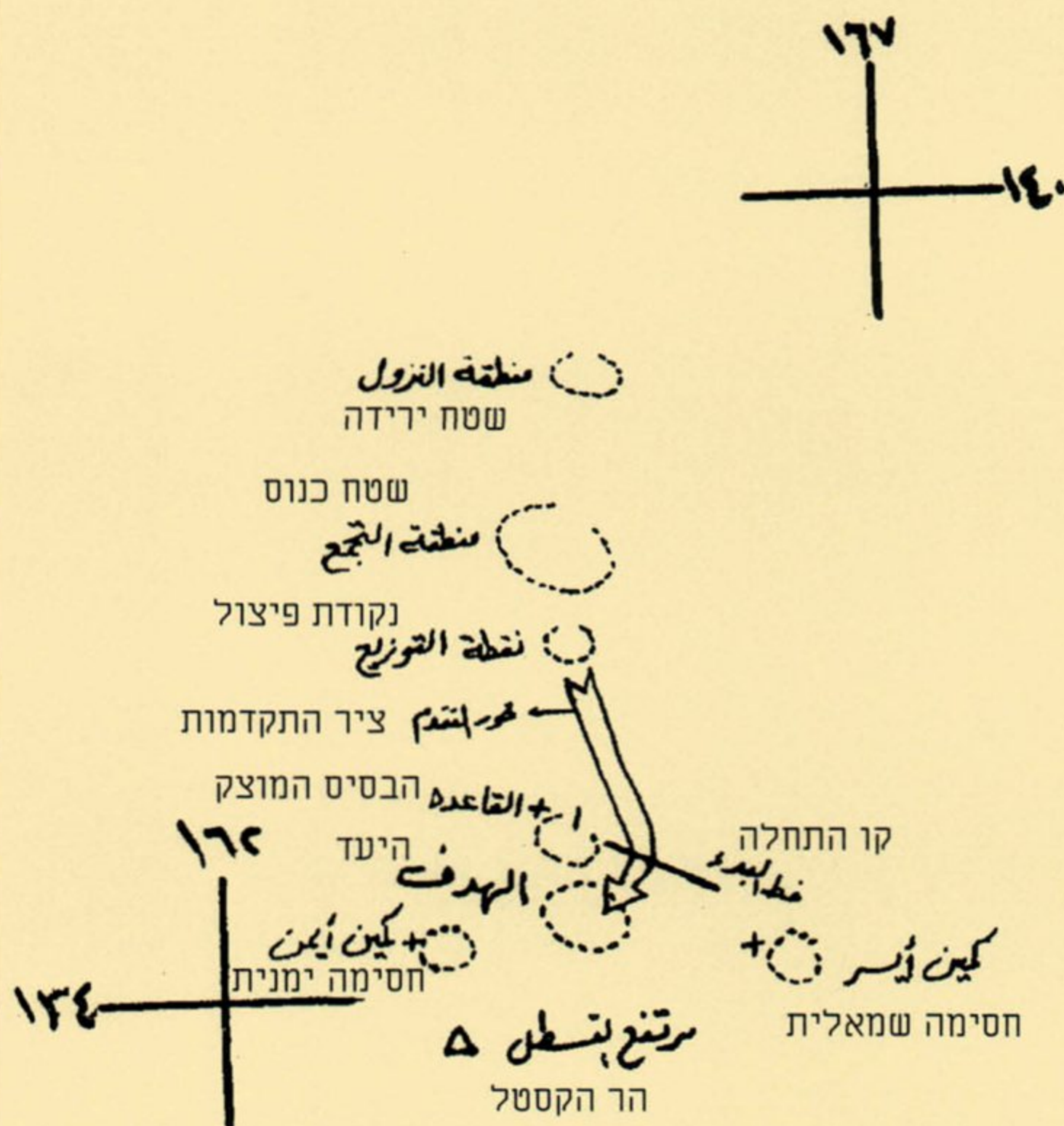
(ב) ציר הנסיגה יהיה ממזרח לשיח' עבד אלעזיז וימשיך משם בדרך העפר המובילה
לכפר בית-סוריק ועד לשטח ההיערכות (164137).

(ג) הפלוגה תנוע עם הגדוד ברכב מצומת אל-ג'יב-בדו אל צומת בית-עור-בידו ומשם
אל בסיסה בגבעות ביתוניה.

...

التشفاف، ع. مصطفى حسداً
لأثر عمليات رقم ١١/١٤
تاريخ ٧ حزيران ١٩٦٦

خاتمة المراجعة
رام الله
القدس ١٤٠٠ هـ

○ منطقة النزول
שטח ירידה

שטח כנוס

منظمة التجمع

נקודת פיצול

نقطة التوزيع

هو-انقدم ציר התקדמות

הבסיס המוצק

היעד

الهدف

...کے لئے ایک

חסימה ימנית

مرتفع بقسط ۵

הר הקסטל

קו התחלה

فہم

کین اُسر +

חסימה שמאלית

מפת המבצע והתפרסות הכוחות

על מחלקת ההנדסה מוטל לפתוח פרצות בגדרות התיל בהיקף של פרצה אחת לכל מחלקה.

הריסת המושבה מוצא תבוצע באופן מוחלט ע"י חומר נפץ, לאחר שהכוח הפורץ סיים את טיהור הבניינים.

...

מנהלה:

תובלה: תובלת הדרג הלוחם תישאר בשטח הכינוס, צפונית לבית סוריק (164137).

מזון: ארוחת הערב תינתן בשטח הכינוס ולא יילקח מזון.

תחמושת: התחמושת וחומרי הנפץ ינופקו בהתאם למתחייב מהמבצע.

רפואה: הנפגעים יפוננו לתחנת האיסוף הגדודית באמצעות אלונקות הנמצאות בכפר (בית סוריק).

לבוש: לבוש קרבי מלא. עדיף שהלבוש יהיה קל ככל האפשר.

קשר ושליטה:

מפקדת החטיבה: במקומה הנוכחי.

מפקדת הגדוד: בכל שלבי המבצע תהיה מאחורי הכוח הפורץ.

קשר: אין שינוי ברשת הקשר האלחוטי והקווי.

תקוים דממה אלחוטית עד לגילוי ההתקפה, כשתתחיל תוכנית ההפגזה של התותחנות והמרגמות.

מילות הצופן:

המילה	פרוש	תינתן ע"י
"הדהד"	התחלת המבצע מצד גדוד העתודה	מפקד הגדוד
"סאלמן"	יציאה משטח הכינוס	מפקד הגדוד
"מחמד"	יציאה משטח עליה לרכב	מפקד הגדוד
"ארבד"	חזרת הגדוד לשטח העתודה	מפקד הגדוד

זעים

מפקד חט' האמם עלי

בן אבי טאלב

(אחמאד שחאדה אל-חוארת'ת)

An aerial photograph of a village nestled in a valley. A prominent stone wall runs across the middle ground, separating a cluster of buildings from the foreground. To the right of the wall, there's a large, open dirt area, possibly a parking lot or a field. Several houses with dark roofs are visible, some with white walls. The surrounding landscape is covered in dense green trees and shrubs. A dirt road winds through the scene, and a few cars are parked near the buildings.

יד השמונה

מושב יחודי
של פונים וישראלים
בהרי יהודה

גרשון נראל

יד השמונה הוא יישוב יוצא דופן בישראל. הוא נוסד בידי פינים ציונים אוהבי ישראל, ואליהם הצטרפו ישראלים תושבי הארץ. היישוב הוקם על אחת מפסגות הרי יהודה על אם הדרך מירושלים לתל אביב, בין נווה אילן לאבו גוש.

האגודה השיתופית 'יד השמונה' נוסדה במרץ 1971 בידי נוצרים פרוטסטנטים אוהבי תנ"ך מפינלנד, שעלו על הקרקע באביב 1974. השם 'יד השמונה' מנציח את זכרם של שמונה פליטים יהודים שנמלטו לפינלנד מאימת הנאצים והוסגרו בנובמבר 1942 לגסטפו. באותם ימים שיתפה ממשלת הלסינקי פעולה עם גרמניה הנאצית בניסיון לקבל חזרה את חבל קרלייה (Karelia), שהסובייטים גזלו מהפינים ב'מלחמת החורף' ב-1939/40. היה זה צעד מאוד חריג, שעמד בניגוד לרגשות העם הפיני, שהגן על האזרחים היהודים בארצם בחירוף נפש. המעשה העיקר על מצפון העם הפיני, ובנובמבר שנת 2000 נחנכה בהלסינקי אנדרטה לזכר השמונה בחסות ממשלת פינלנד וראשי הכנסייה. באותו מעמד ובנוכחות נציגי הקהילה היהודית, ביקש ראש ממשלת פינלנד פאבו ליפונן מחילה מהעם היהודי.

המייסדים ביקשו להנציח את זכרם של היהודים שהוסגרו על ידי הקמת מושב בישראל, ובכך ראו הבעת חרטה פומבית. כמאמינים בהתגשמות הנבואות במקרא, ביקשו לתרום את חלקם למפעל הציוני בארץ, לתת ביטוי לרגשותיהם ולהביע את הוקרתם לספר הספרים, לעם היהודי ולאמונתו, ולתפקיד החשוב שמילא בהיסטוריה האנושית.

1

1. מצבה המנציחה את שמונת הפליטים היהודים שהוסגרו בפינלנד, ועל שמם נקרא היישוב
2. קמרון משוחזר בגן התנ"כי
3. בית ההארכה ביד השמונה

2

אמונה ומעש

מאז שהאמונה הלותרנית השתרשה בארצות סקנדינביה לפני כחמש מאות שנה, תפסו סיפורי התנ"ך מקום חשוב בתודעת עמי הצפון. בכפרים הנידחים ביותר, למדו הילדים מגיל צעיר את סיפורי המקרא ועל עם ישראל בארצו. שמות של מקומות רבים ב'ארץ הקודש', כמו בית לחם, נצרת וירושלים, הקשורים לחייו, מותו ותחייתו של ישוע, היו מוכרים להם יותר משמות היישובים בארצם.

בשנת 1908 נוצרו בהלסינקי קשרי הידידות הממוסדים הראשונים בין פינים ליהודים שהיו על בסיס התנדבותי וזהות רעיונית. באותה שנה הוקמה 'אגודת ידידי ישראל', שמייסדה היה היהודי נפתלי רודניצקי, והתארגנו תאים קהילתיים ברחבי פינלנד. האגודה עוסקת בנושאים כמו: הפצת מידע על התנ"ך, היהודים וישראל, קירוב לבבות בין יהודים לנוצרים, גיוס כספים עבור ישראל ועוד. השפעתה של פעילות זו ניכרת ברחבי פינלנד.

ככל שהתפתחה התנועה של שיבת היהודים לציון, ובמיוחד בתקופת המנדט הבריטי, גילו בארצות הסקנדינביות עניין גובר והולך בארץ ישראל. חזון 'העצמות היבשות' (יחזקאל לז), נתפסה אצלם כמימוש חזון אחרית הימים. בשנות העשרים של המאה הקודמת פעל בארץ הפיני א' סאריסלו (A. Saaristo), תיאולוג, ארכי-אולוג ומומחה לשפות שמיות. עשרות ספרים שכתב על הארץ ותושביה, סייעו בהפצת מידע על א"י והמקרא. סאריסלו אף סייע לסופר שאול טשרניחובסקי לתרגם לעברית קטעים נבחרים מהאפוס הלאומי הפיני 'קאלוולה'.

בשנת 1949 הגיע לארץ מנורבגיה כהן הדת הלותרני פר פיי הנסן, שייסד עם סאריסלו את 'אגודת כרמל' הדוגלת בסיסמא: 'למען התנ"ך

3

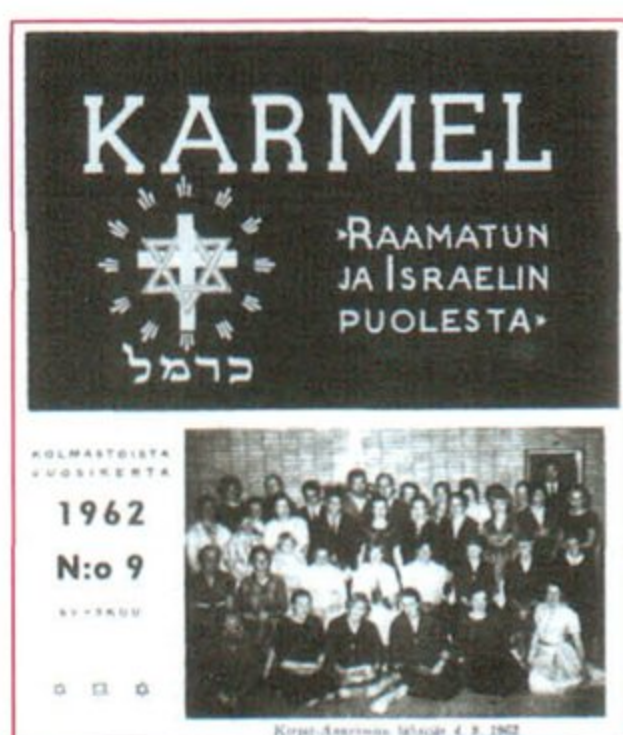

1

ולמען ישראל'. החל משנת 1951 יוצא מטעם האגודה בפינלנד הירחון 'כרמל' ובו מידע רב על לימודי התנ"ך, מדינת ישראל ותושביה, היהודים והנוצרים. בגיליונותיו מופיע בעקביות סמל יחיד במינו: מגן דוד ובתוכו צלב, שאומץ בידי רבים בסקנדינביה גם כסמל אישי המופיע על תליונים וכד'.

רעיון הקמת הקיבוץ בישראל

מאז קום המדינה החלו לבקר בארץ קבוצות של תיירים פינים. בשנת 1961 ביקרה קבוצת 'כרמל' בקיבוץ קריית ענבים. היא התוודעה לחיי הקיבוץ וגילתה התלהבות רבה, ומשתתפיה התעניינו באפשרות לעבוד כמתנדבים בקיבוץ. משקיבלו תשובה חיובית, ואף הצעה להקים בבוא העת 'קיבוץ משלהם', הם פירשו זאת כפשוטו והחלו לפעול להגשמת הרעיון ללא דיחוי. ואמנם, באוגוסט 1962 הגיעה לארץ קבוצה ראשונה של מתנדבים פינים שמנתה 38 איש. הקבוצה נקלטה יפה, ובעקבותיה הגיעו מתנדבים נוספים לקיבוצים בגליל ובנגב, שהיטיבו

2

1. הגן התנ"כי, מראה כללי
2. סמל אגודת 'כרמל'
- שנוסדה בידי הפינים ב-1949.
- סיסמתה: 'למען התנ"ך'
- ולמען ישראל' וסמלה: מגן דוד וצלב בתוכו.
- בתמונה: פינים בקריית ענבים ב-1962

למצוא שפה משותפת עם מארחיהם. המתנדבים עבדו בקריית ענבים בעיקר בשדה, ברפת, במטבח, במכבסה ובמתפרה, למדו עברית, טיילו בארץ וארגנו שיעורי תנ"ך. בשלהי שנות השישים הגיעו קבוצות של אגודת 'כרמל' גם לקיבוץ מעלה החמישה.

בשנת 1964 הגיע מפינלד לקריית ענבים ספו ראולו, שבא לקיבוץ בעקבות חזון שנתגלה לו, מבלי שהיה לו קשר לאגודת 'כרמל'. הוא היה חקלאי, ובקיבוץ דבק בו הכינוי 'סאונה ספו', שכן היה היחיד שידע להרכיב את הסאונה ש'אגודת כרמל' שלחה במתנה לקריית ענבים. בקיץ 1968 יזם מפגש ראשון בקריית ענבים עם מתנדבים פיניים מכל רחבי הארץ, ועלה מחדש רעיון הקמת קיבוץ פיני. במפגש נוסף שהתקיים בשנת 1969 בקיבוץ גבים שבדרום, התגבש הגרעין הסופי שביקש להשתקע בארץ ולהקים את מושב יד השמונה. לנגד עיניהם עמד הדגם השיתופי של הקיבוצים בארץ, והם תכננו לאמצו ביישובם, אם כי עדיין לא היה ברור איפה ימוקם היישוב. בזמנו חשבו על הנגב כביתם.

בראש החבורה הפינית ניצבו ספו ראולו ואיילי אשתו, ומשלב זה והלאה הקבוצה פעלה באופן עצמאי. ספו היה איש המעשה והגורם שפעל להוציא את רעיון הקיבוץ הפיני מהכוח אל הפועל, ואף עמד בקשר עם הרשויות השונות.

בשנת 1968 מכר ספו את חוותו הפרטית שירש בפינלנד, וקנה בכסף שקיבל חומרי בנייה, אולם עדיין לא נתקבלו כל האישורים לעלות על הקרקע. לפיכך פנו הפינים לאנשי נווה אילן, המושב השכן, שהיה אז בתהליכי הקמה, והם קיבלו את הפינים בזרועות פתוחות (1971).

בנווה אילן הפינים לא ישבו בחיבוק ידיים. חלקם למד ועבד בירושלים ואחרים עבדו במקום. אליהם הצטרפה משפחת נגר אומן פיני והונח הגרעין לנגריה הפועלת עד היום. האישורים הסופיים מטעם הוועדה להתיישבות כפרית הגיעו רק בקיץ 1973, ערב מלחמת יום כיפור. במשך כחצי שנה עסק הגרעין בנווה אילן בפירוק הצריפים ובבנייתם מחדש ביד השמונה, ובהכנת התשתיות. צריפים פשוטים אלה עומדים עדיין על תילם ומשמשים היום את חברי המושב למטרות שונות, כגון משרדי המזכירות, הגזברות ומגורי המתנדבים.

המצטרפים מישראל

כבר מראשית דרכם הבינו המייסדים, כי לא יוכלו להתפתח רק כיישוב של סקנדי-נבים. הם שאפו, על כן, לקלוט ישראלים וליהפך למושב ישראלי לכל דבר שיהיו בו גם פינים. ואכן בסתיו שנת 1978 הגיע ליד השמונה המתנדב הישראלי הראשון, והפינים קיבלו אותו בזרועות פתוחות. הוא בא מרמת גן, לאחר שסיים שרות בצנחנים ובצבא הקבע, ובעקבותיו באו למקום משפחות נוספות, שקבעו את אופיו העכשווי של היישוב הכולל ברובו יהודים המאמינים בתנ"ך ובברית החדשה. סביב אמונה זו התגבש המכנה המשותף הרוחני בינם לבין המייסדים הפינים. היום רוב אוכלוסיית יד השמונה מורכבת מישראלים משיחיים המדגישים שאין

במבשרת ירושלים. היום חלק מהדור השני של הישראלים הראשונים חוזר ונקלט ביישוב. הוא מקים בו את ביתו וממשיך את אורח החיים של ההורים.

עבודה ופרנסה

מקור ההכנסה העיקרי ביישוב מבוסס על תיירות ובמקום חדרי אירוח הבנויים מעץ אורן פיני. בימי שישי מתקיימים קונצרטים ומוגשות ארוחות בראנץ'. כיום עומדים שלושים חדרים לרשות התיירים והמבקרים. ישראלים המחפשים לשהות בטבע ובאווירה כפרית מגיעים בדרך כלל עם משפחותיהם לסופי שבוע, ונהנים מנוף בראשיתי קרוב לירושלים. הענף השני, הנגריה, פעיל מאז הקמת המושב, ועובר היום ארגון מחודש. חלק מהתושבים עובד בעבודות חוץ. יש ניסיונות לקיים חקלאות מקומית, כמו זיתים וכוורות. הדבש מייצור מקומי נמכר בחנות המושב.

יחסי שכנות

אנשי המושב חיים בשכנות טובה עם יישובי הסביבה. עם אנשי נווה אילן נשמרו יחסי קרבה מיוחדים, כמי שאירחו את המייסדים בראשית דרכם. קיימים גם קשרי עבודה עם בתי המלון של נווה אילן, מעלה החמישה, קריית ענבים ושורש, ואף עם בית ההארחה של אחיות סנט ג'וזף במנזר 'ארון הברית' בפאתי אבו גוש. עודפי הזמנות בבית ההארחה של יד השמונה, במסגרת 'רישום יתר', מופנות מהמושב לבתי ההארחה בסביבה. יחסי שכנות טובים קיימים גם עם המוסלמים באבו גוש, ואף עם האוכלוסייה החרדית ביישוב טלז-סטון (קריית יערים) הסמוך. סניף 'טיפת חלב' שבטלז-סטון משרת גם את האימהות ביד השמונה, והחנויות שבמקום, הצרכניה והכל בו לכלי הבית, פתוח לאוכלוסיית המושב.

ה'מורשת הפינית'

אווירה פינית אופיינית מורגשת ביד השמונה במיוחד בחודש דצמבר, לקראת חג המולד. במסורת הלאומית הפינית זהו חג של אור ושמחה במסגרת המשפחה, שבו מציינים את אורו של המשיח שבא לעולם – לצד האור הגשמי של תאורת נרות וקישוטים. ידוע שחודשי החורף הארוכים בפינלנד חשוכים ומדכאים, ולכן חג המולד הוא אירוע מיוחד של שמחה. בדרך כלל מקשטים עץ חג מולד ומכינים תבשילי חג מסורתיים. בערב חג המולד עורכים ילדי המושב הצגה מסורתית על הדמויות הקשורות להולדת המשיח. זהו למעשה החג העיקרי בפינלנד, וגם היהודים המשיחיים במקום מציינים אירוע זה בזיקה להופעתו של ישוע לאור נבואות התנ"ך. כולם ביישוב מדגישים שהעץ המקושט איננו בעל משמעות דתית, אלא ביטוי חגיגי ופולקלוריסטי בלבד.

1

מגיל צעיר, חלק מילדי המושב לומדים גם את השפה הפינית בשיעורים מיוחדים. ידיעת השפה הפינית, הכוללת גם את הכתיב הנכון, מאפשרת לדור השני לשמור על קשר עם ארץ המוצא בצורה בלתי אמצעית. השליטה בשתי השפות, עברית ופינית, מאפשרת להם לא רק לתקשר עם קרובי משפחתם בפינלנד, אלא מסייעת גם בענייני עבודה, תרבות וכד'. הסאונה הפינית השתרשה גם במושב. הסאונה היא 'מוסד' פיני מסורתי, שבעבר אף היה ידוע כ'פינת לידה' חמימה לאימהות שכרעו ללדת במקומות מרוחקים. ימיה של הסאונה במושב כימי המושב עצמו, וקיימת הפרדה בין גברים לנשים. למעשה גם רוב הישראלים שבמושב אימצו לעצמם את המנהג לשהות בסאונה, לפעמים אפילו בחודשי הקיץ החמים.

הגן התנ"כי

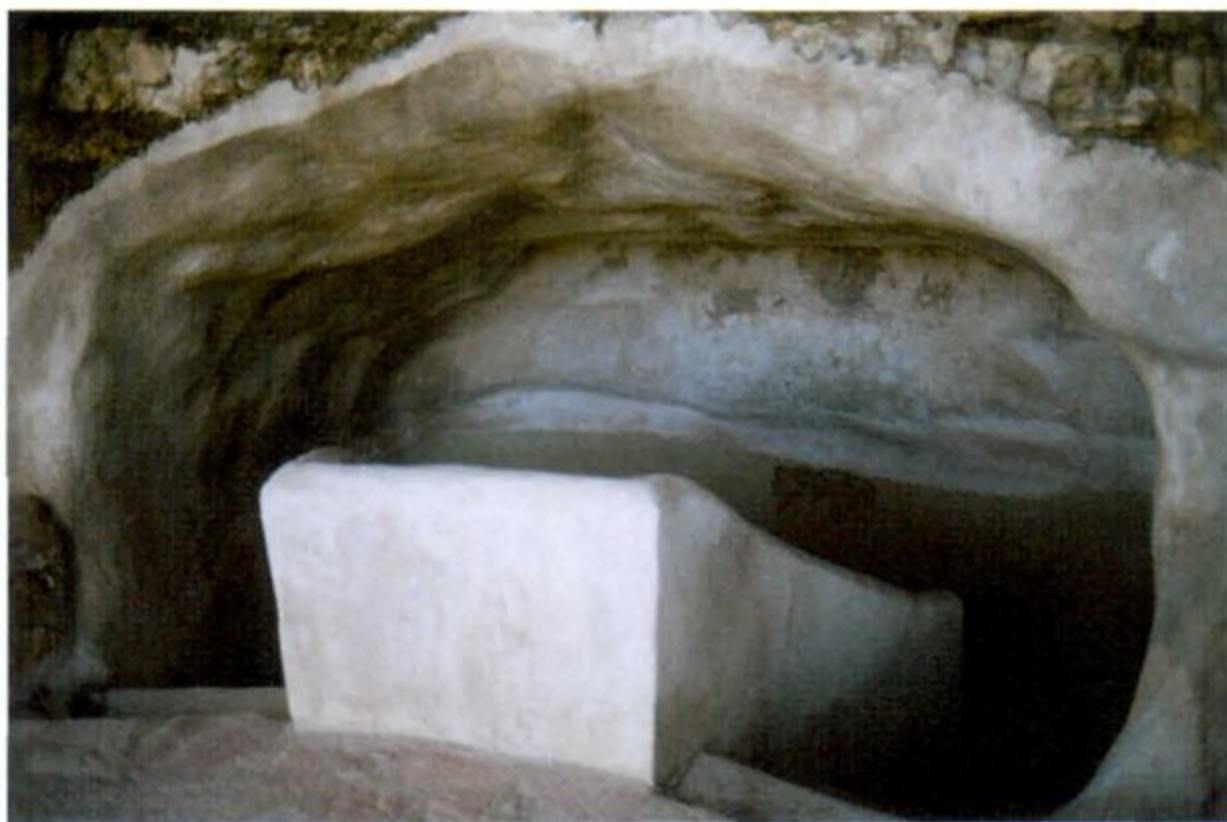
בשנת 2000 נחנך ביד השמונה גן תנ"כי יחודי, בשיתוף עם אגודת 'בית שלום' משוויץ ורשות העתיקות, שהעמידו לרשות המושב ממצאים ארכיאולוגיים אותנטיים, הפזורים בשטח. בפיקוחו של יהושע (ישו) דריי שוחזרה טכנולוגיה עתיקה של בית בד לייצור שמן זית וגתות לדריכת יין. באתר ניטעו גם עצי זית, תאנים ושקדים המתחברים לסיפורי המקרא, משליו וסמליו.

בגן שוחזרו מבנים שונים: שומרה, מקווה טהרה, גורן ומערת קבורה. במערת הקבורה מוצגים סרקופגים מקוריים מהתקופה הביזאנטית. בולט

2

3

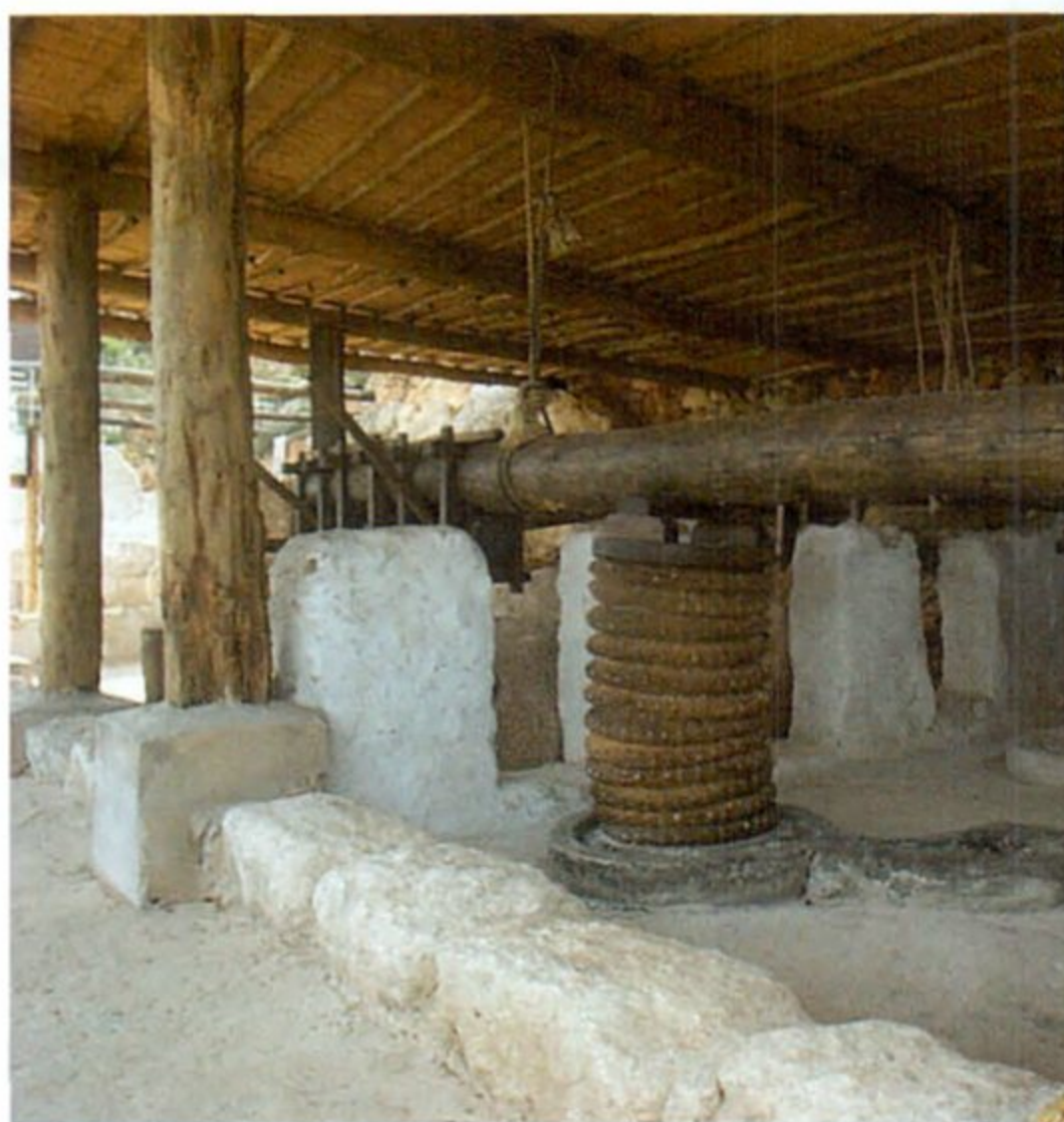
4

5

6

תמונות מהגן התנ"כי ביד השמונה

1. שומרה
2. מפרכה ובית בד
3. מעצרת שמן
4. גת קדומה
5. מקווה משוחזר
6. חדר קבורה משוחזר מהתקופה הביזאנטית (עם סרקופג מקורי)

1

1. פסל החרטה בגן התנ"כי
2. בית הכנסת המשוחזר שהועבר לכאן מאזור הכנרת

2

שחזור של בית כנסת גלילי, אף הוא כנראה מהתקופה הביזאנטית, שהובא למושב מאזור הכנרת. אבני הבזלת השחורות מזדקרות לעין על רקע האבן הירושלמית הבהירה.

בגן מוצגים גם אבני ריחיים שונות להדגמת טחינה ידנית של גרגרי חיטה. כן הוצבו אבני מיל רומיות שמקורן בקיסריה ובעכו. בשני אוהלי הבדווים שבאתר, ליד רחבה מוגבהת, מקיימים אירועים מיוחדים. בתכנית להקים סדנאות מלאכה כגון עבודות חימר וקדרות, ריקועי נחושת וטביעת מטבעות. סיורים מודרכים בגן אפשריים בימי חול ובתיאום מראש.

גשר בין עולמות

חזונם הראשוני של המייסדים התממש: המקום מהווה גשר יחודי בין פינלנד לישראל, בין יהודים לנוצרים. רוב התיירים הפינים המגיעים לארץ רואים חובה לעצמם לבקר במושב שהוקם בידי אנשי 'ארץ אלף האגמים'. התיירים הפינים שמחים לקבל במושב עוגית שמרים מסורתית הנקראת 'פולָה' (Pulla), עם קפה פיני, ומתייחסים אליו כמקום המגשר על פערים בין הנצרות ההיסטורית ליהודים. היישוב משמש גם יעד לביקורים רשמיים של אנשי ממשל בפינלנד, וככתובת לפינים המשרתים בכוחות האו"ם.

חברי המושב ואגודת 'ידידי יד השמונה בפינלנד' מוציאים לאור רבעון צנוע בשפה הפינית. מודפסות בו ידיעות ותמונות אודות המתרחש במושב ובארץ. הרבעון מופץ בין ידידים ומתעניינים בפינלנד וגם באינטרנט, המשמש חוליה

נוספת לשמירת הקשר עם הפינים בארצם ואמצעי ליצירת היכרות עם דור חדש שצמח בפינלנד ושאינו מעורה במעשי המייסדים. הרבעון משמש גם כלי עזר להפצת מידע בקרב המתנדבים הפוטנציאליים.

בחגיגות יום העצמאות של פינלנד החל ב-6 בדצמבר, נערך דרך קבע מפגש מיוחד באולם הכנסים המרכזי שבבית העץ בראש הגבעה, בדרך כלל בהשתתפות נציגי שגרירות פינלנד בארץ. חלק מהנשים הפיניות לובשות תלבושת לאומית. כמו כן נערכים במושב אירועי תרבות. למשל, ביקורי מקהלות וסיורים לימודיים של תלמידי בתי ספר מחו"ל, ביניהם נציגי 'מועצות אזורים תאומות': אנשי מועצת מטה יהודה ומועצת וונטה (Vantaa) הסמוכה להלסינקי, שכרתו ביניהן ברית ידידות. אחת לשנה בראשית הקיץ, מגיעות למושב קבוצות של צעירים בני 14-15 העוברים הכנה לקראת טכס הקונפירמציה (Confirmation) כנהוג אצל הלותרנים.

יד השמונה היא גם אבן שואבת לביקורי סקרנים ממקומות שונים בארץ ובעולם. סטודנטים וחוקרים מגיעים ממכללות שונות, ואנשי תקשורת מתעניינים בסיפורי המקום ומתבשמים בנוף רב ההשראה. ארגונים שונים ובהם פנסיונרים וועדי עובדים נוהגים להתוודע למקום.

יובל השלושים

מושב יד השמונה קם וקיים סביב חזון רוחני. המכנה המשותף העיקרי של מייסדיו, פינים וישראלים כאחד, טמון בשילוב שבין אמונה אישית ועשייה קיבוצית, ששורשיה בתנ"ך ובברית החדשה. בחיי היום יום ממשיכים התושבים והמתנדבים ליישם את הסיסמה שחרטו המקימים על דגלם: "באנו לא רק לקבל, אלא גם לתת". בעוד שהמאפיין הבולט אצל הפינים מייסדי המושב היה השילוב המיוחד של רצון עז, כוח סבל ודבקות במטרה – שילוב של תכונות שחובר לתכונה פינית טיפוסית המכונה אצלם 'סיסו' (Sisu) – הרי שלישאלים שהצטרפו אליהם מאפיינים דומים, כמו עקשנות ותעוזה. כמו הפינים, הם ניחנו ברצון חזק, ואמונה נחושה ליצור, לחזק ולפתח את עולמם היחודי ביישוב.

שלושים שנה ליד השמונה: במעמד שגריר פינלנד בישראל, ראש המועצה האזורית מטה יהודה, מזכ"ל האיחוד החקלאי ואורחים רבים נוספים, התקיים ב-1 ביוני 2004 טכס חגיגי בגן התנ"כי של מושב יד השמונה, לציון שלושים שנה לעליית המייסדים הפינים על הקרקע.

ספר היובל: לאחרונה יצא לאור ספר היובל של היישוב: 'יד השמונה – רחוקים וקרובים בבית העץ, מפגש בין פינים וישראלים בהרי יהודה', הסוקר את תולדות היישוב ופועלו לפרטיו.

בית הארחה - יד השמונה

בנוף הררי מרהיב, הטובל בירק, בחיק הטבע, שוכן בית הארחה יד השמונה בתי העץ המיוחדים שיובאו מפינלנד מעניקים אווירה רגועה ופסטורלית. המקום נמצא במרחק נסיעה קצר בין ירושלים לת"א. בית הארחה מציע למבקרים מגוון של אפשרויות וחוויות.

חדרי לינה ואירוח - הכוללים מיזוג אוויר, אמבטיה, טלביזיה, רדיו וטלפון. מסעדה וגן אירועים - המיועדים גם לאירועים משפחתיים. מרכז כנסים ואירועים - כולל אולמות, ושרותי ציוד אורקולי. בימי ששי מוצעים ארוחת בראנץ' עשירה, וקונצרטים בסגנון קלאסי, ואתני.

הגן התנ"כי

בין כרמי ענבים, מטעי זיתים, שדות חיטה, שבילי עיזים, טרסות מעובדות בצמחי מרפא ותבלין, בתוך צמחייה פראית הצופה על השפלה ומישור החוף ניתן לחוות וללמוד על אורחות חיים ותרבות מימים עברו. הגן התנ"כי המשתרע על פני שמונה דונמים ממחיש אורחות חיים ותרבות בשילוב ממצאים ארכאולוגיים אותנטיים ושחזורים מתקופות המקרא, בית שני, המשנה והתלמוד.

טל : 02-5343956
פקס : 02-5343959

דואר נע הרי יהודה 90895
www.yad8.com / www.yadha8.co.il

סקירת ספרים חדשים אלי שילה

ראובן גפני

מקדש מעט, בתי כנסת מוכרים ונסתרים בירושלים

212 עמ'. יד בן צבי.

הספר מתחקה אחר תולדותיהם ואופן בנייתם של ארבעה בתי כנסת בארבע שכונות: שערי חסד, רחביה, קריית שמואל וטלביה מאז ייסודם. כמו כן נבחנים בתי הכנסת מזוויות נוספות: ארכיטקטורה, אמנות יהודית, אבני זיכרון, הקדשה ועוד. לימוד בתי הכנסת מסייע להכיר גם את השכונות עצמן מזוויות פחות מוכרות. בנספחים מובא דיון על בית הכנסת האיטלקי, סגנונות ארכיטקטוניים בעיצוב בתי הכנסת, ותשמישי קדושה לספר התורה בתפוצות ישראל.

ראובן גפני הוא סטודנט לתואר שני במחלקה לגיאוגרפיה, העוסק בחקר בתי כנסת בירושלים.

מאיה חושן, שלמה חסון, ישראל קמחי (עורכים)

ירושלים בת-קיימא – סוגיות בפיתוח ובשימור

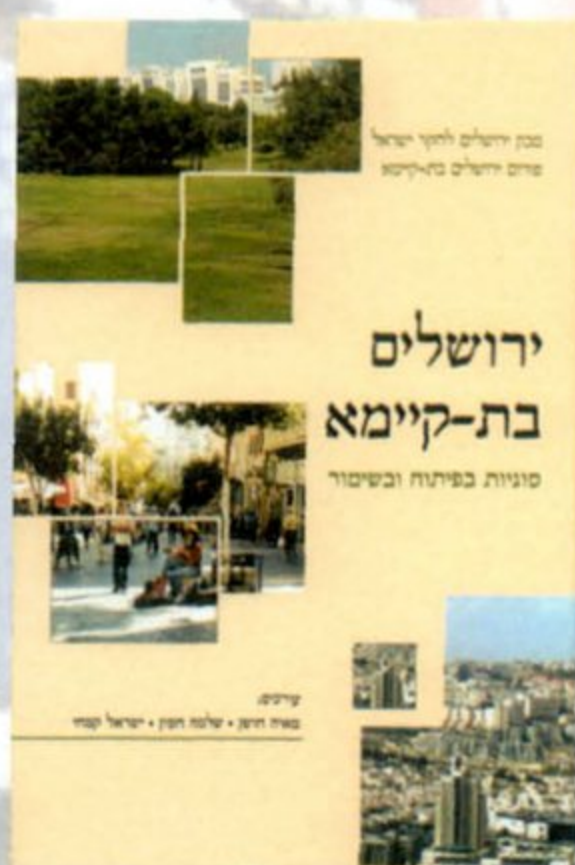
440 עמ'. מכון ירושלים לחקר ישראל, פורום ירושלים בת-קיימא.

מעטות הן הערים המייצגות מרקם אנושי וחברתי מורכב כמו זה של ירושלים. פיתוח בר-קיימא חייב להתחשב במגוון אנושי זה ולפעול לקירוב בין הקבוצות, להשוואת תנאים חברתיים ולפיתוח כלכלי שיתרום לאיכות חייהן.

בשנת 1998 הוקם בירושלים גוף בשם 'ירושלים בת-קיימא'. התפיסה שהנחתה את מקימיו הייתה למצוא דרך שתאפשר לבטא תפיסות לגבי דמותה של העיר וצביונה. 'מגילת ירושלים בת-קיימא' שראתה אור ביולי 1999, מציגה חזון לעיר ובמרכזה איכות הסביבה והחברה, איכות השלטון ופיתוח כלכלי.

עקרונות התכנון שנקבעו בספר 'ירושלים בת-קיימא' מתייחסים לצורכי האוכלוסייה הקיימת, מבלי לפגוע בדורות הבאים ומתוך התחשבות בערכי טבע ומורשת היחודיים לירושלים ולסביבתה. עקרונות אלה מאזנים בין פיתוח כלכלי, חברתי וסביבתי לבין שימור אופיה ויחודה של העיר.

הספר נכתב בידי חברי 'פורום המתכננים' – גוף התנדבותי של אנשי מקצוע הפועל לצד ארגוני המתנדבים של 'ירושלים בת-קיימא'.

שולמית וידריך

ביאליק הרחוב – ציר, צורה, יצירה

114 עמ'. פורמט אלבומי, כריכה קשה. עורכת הדס רגבי-יפה. הוצאת פורת, צור יגאל.

זהו ספר בפורמט אלבומי קטן, מאוד מושקע, ועשוי ברגי-שות ובטוב טעם. בספר נוטלים חלק ציירים, אדריכלים, חוקרים, סופרים, אנשי עט ומעצבים.

הספר סוקר את האתרים החשובים ברחוב, על היבטיהם השונים, ומקדיש מקום נרחב במיוחד לאדריכלים שעסקו בתכנונם. כל אחד מהאתרים ומהבניינים החשובים זוכה לעמוד אחד או שניים, ובו מוקדש טור נפרד לאדריכל שתכנן אותו. מקום חשוב מוקדש לח"נ ביאליק, לרחוב ולבית ביאליק. הספר מצטיין בגישה מרעננת ומקורית, שיש בה כדי לקרב לנושא את הציבור הרחב.

יחיעם פדן

תל אביב – יפו מדריך הרחובות

448 עמ' + תמונות ומפות מפורטות. הוצאת עיריית תל אביב-יפו. הפקה: הוצאת מילוא תל אביב.

לפנינו מדריך מפורט לרחובות תל אביב – יפו, הבנוי בסדר א"ב ומביא את משמעותם, כולל שמות הכיכרות והשדרות. הרחובות הם, במידה רבה, ביטוי לשלבי התפתחותה של העיר, כמו גם תפיסת עולמם ואופיים של תושביה במשך כתשעים וחמש שנות קיומה.

במדריך הקדמה, רשימה נפרדת של רחובות חדשים, ראשי העירייה לדורותיהם, סקירה קצרה על מוסדות נבחרים, מידע חיוני, תמונות צבע רבות ומפות איכותיות ומאירות עיניים מעשה ידי 'מפה'. דומה, שאין עוד עיר בישראל שזכתה למדריך רחובות איכותי ומפורט, כמו זה שלפנינו.

רן אהרנסון (בהשתתפות אסף זלצר)

לכו ונלכה – סיורים במושבות העלייה הראשונה

כ-400 עמ'. הוצאת יד בן צבי, ירושלים.

זהו מדריך ראשון ויחיד מסוגו המוקדש כולו לאתרי ראשית ההתיישבות של אנשי העלייה הראשונה. מחבר הספר, ד"ר רן אהרנסון, נצר למשפחת אהרנסון המפורסמת מזכרון יעקב, הוא אחד מהחוקרים המובהקים ובני הסמכא בנושא. אין תימה שהספר הוא הרבה יותר ממדריך סיורים גרידא, והוא מלווה בדברי רקע ממצים ובתמונות אותנטיות, מסמכים ומפות.

הספר מוביל את הקורא והמטייל אל המושבות הראשונות וחושף אתרים, מהם נשכחים שנעזבו, כמו באר טוביה, הרטוב ומשמר הירדן. הוא מגלה פינות חמד ישנות במושבות שהיו לערים, כמו פתח תקוה וחדרה, רחובות או ראשון לציון.

מעל לכל זהו מדריך טיולים שימושי, המבוסס על ידע עיוני מעמיק, מלווה בסקר מקיף של אתרי העלייה הראשונה. לפנינו ספר מושקע, רב כמות ואיכות, שמטיילים ואנשי ארץ ישראל לא יוכלו בלעדיו.

חנן אשל

מגילות קומראן והמדינה החשמונאית

192 עמ'. יד בן צבי.

מגילות מדבר יהודה פתחו תקופה חדשה בתולדות המחקר. בחמישים השנים מאז גילויין, נכתבו מאות ספרים ומאמרים העוסקים בהיבטים שונים של המגילות, הנחשבות לתגלית הארכיאולוגית החשובה ביותר בארץ. עם זאת, טרם פורסם מחקר המתמקד בתרומתן להבנת ההיסטוריה במדינה החשמונאית.

ספר זה מציג לפני הקורא מידע חשוב הזורה אור על תולדות ארץ יהודה בימי בית שני, תוך דגש על התקופה החשמונאית. המגילות אינן נוטות חסד לשליטים החשמונאים, המתגלים במלוא חולשותיהם ואכזריותם. מחבר הספר מכהן כפרופסור במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר אילן.

מרדכי גיחון

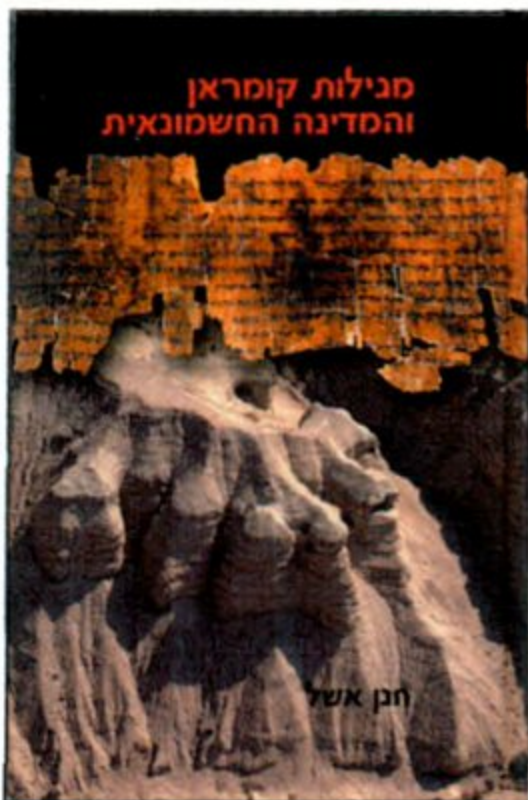
נפוליאון בארץ ישראל

288 עמ'. הוצאת אפי מלצר.

מסעו של נפוליאון לאזורנו הוא אחד הפרקים המרתקים והעלומים בקורות ארץ ישראל. הוא מסמל, בין היתר, את ראשיתה של ה'עת החדשה' (1799). אין תימה, על כן, שהנושא מעורר עניין רב, מה גם שעד היום הוא לא זכה לתיאור שיטתי וממצה. לפני זמן לא רב מלאו 200 שנה למסע נפוליאון ופרסום זה הוא, על כן, דבר בעתו.

ספרו של פרופ' גיחון מהווה, ללא ספק, תרומה חשובה לנושא. ואף על פי כן, יש פער בין רצוי למצוי. הספר איננו בנוי כחיבור מונוגרפי אינטגרטיבי, אלא כלקט מאמרים, שנכתבו בתקופות ובנסיבות שונות. חלקם מובא במתכונת מורחבת בתוספת מפות ואיורים. אין בו גם רשימה מסודרת של המאמרים המקוריים, ששימשו בסיס לספר, וקשה לדעת מה נכתב במיוחד לספר זה (מה שהיינו מצפים למצוא לפחות בערך מ' גיחון בביבליוגרפיה!).

אין ספק, עם זאת, שזהו הספר היסודי והמקיף ביותר בעברית על מסע נפוליאון לארץ ישראל. נעשה מאמץ רב לשוות לו אופי מונוגרפי,

באמצעות מבואות מקיפים שנכתבו במיוחד לספר זה: החיזיון הנפו-ליאוני; הצבאות הלוחמים במסע למצרים הרעיון והגשמתו. כמו כן מובא מפתח מפורט בסוף הספר.

עובד מיכאלי והדסה אביגדור-אבידור עלילות 'גדוד העבודה'

480 עמ'. הוצאת קיבוץ עין חרוד מאוחד.

אנשי 'גדוד העבודה' היו חלוצים ממזרח אירופה, ובעיקר מרוסיה, שעלו לארץ בתקופת העלייה השלישית. הם תרמו תרומה חשובה ומקורית בתחום הביטחון, ההגנה וכיבוש העבודה – בסלילת כבישים, במלאכת החציבה והסיתות, בהנחת מסילות ברזל ובעבודות בניין וחקלאות. בניינים, מסילות ברזל וכבישים רבים משמשים אותנו עד היום בלי שנהיה מודעים לסיפור הקמתם. 'גדוד העבודה' ייסד מספר קיבוצים בארץ, שהראשון שבהם היה קיבוץ עין חרוד.

דרכו ומעלליו של 'גדוד העבודה' הכלולים בספר לוקטו מארכיונים, מעדויות אישיות ומספרים. העדויות, שנערכו באופן כרונולוגי, זורות אור על תקופה מרתקת ומסעירה בתולדות ארץ ישראל.

קיומו של 'גדוד העבודה' על שם יוסף טרומפלדור נמשך שבע שנים (1920-1927), בדומה למשך קיומו של הפלמ"ח. יוזם הקמתם של שני הארגונים, וזה שעמד בראשם היה יצחק שדה. בעוד שעל תולדות הפלמ"ח קיים תיעוד עשיר, והציבור בקיא בקורותיו, מפתיעה דלות המידע אודות 'גדוד העבודה' ואודות דמותו של יוסף טרומפלדור, מורם של מייסדיו, ומכאן תרומתו של ספר זה.

יוסף בן דוד

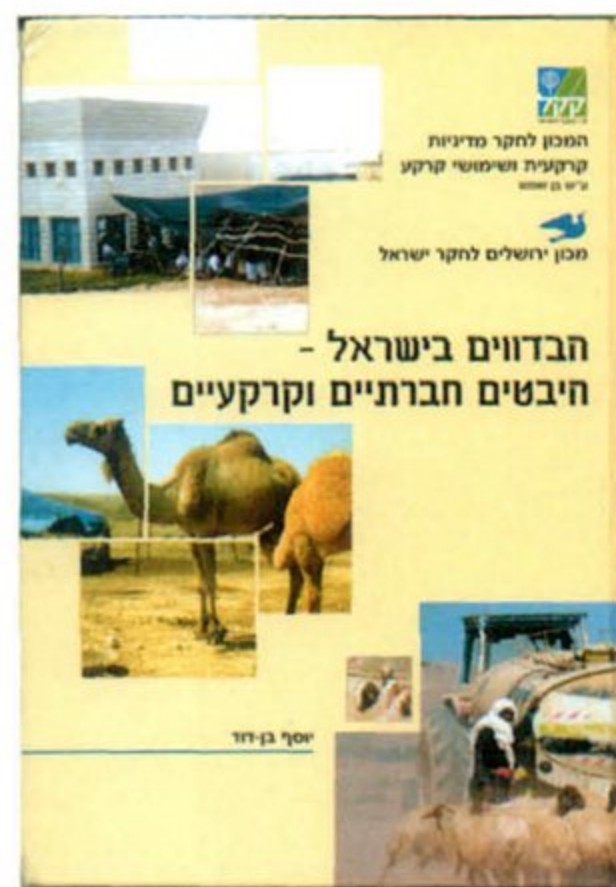
הבדווים בישראל – היבטים חברתיים וקרקעיים

534 עמ'. הוצאת המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע ע"ש בן שמש, קק"ל, מכון ירושלים לחקר ישראל.

בשנים האחרונות מתחוללות תמורות מרחיקות לכת בחיי הבדווים בארץ, המשנות את עולם הערכים והתפיסות כמו גם את אורחות חייהם. אלו מלווים לא אחת בעימותים קשים עם המדינה, בעיקר בכל מה שנוגע לחזקה על הקרקעות.

הספר עוסק במצוקות הבדווים, ובמרכזן המחלוקת בנושא הקרקע-עות והבנייה הבלתי חוקית, המעיבה על היחסים הטובים ששררו בין הצדדים עד לשנים האחרונות.

המחבר, יוסף בן דוד, חוקר את החברה הבדווית זה עשרות שנים ומעורה בתרבותה. עבודותיו עוסקות בנושאי חברה, כלכלה, קרקע ומים, בדגש על התמורות המתחוללות בצוק העתים והשלכותיהן.

דחיה גביש

היינו ציונים – קהילת זאכו בכורדיסטאן

364 עמ' + סיכום אנגלי. מכון בן צבי, יד בן צבי והאוניברסיטה העברית ירושלים.

יהודי כורדיסטאן, שנחשבו ל'צאצאי עשרת השבטים', עמדו במוקד התעניינותם של חוקרים ואנשי עט כמו יצחק בן צבי ושמחה אסף. הם מכונים לא אחת במחקר 'נידחי ישראל'. זאכו היא עיירה בגבול עירק ותורכיה, ששימשה מרכז דתי ורוחני לקהילה היהודית שבצפון כורדיסטאן. ברם, היה זה אזור רחוק, מנותק ובלתי מפותח. יהודי זאכו דבקו בדת ובמסורת היהודית בכל מאודם, שמרו על יחודם בעקשנות ומיאנו להיטמע בסביבתם. בשנות החמישים עלתה כל הקהילה לארץ.

המחברת מאירה את קהילת זאכו, יחודה וזיקתה לארץ ישראל. מתוארות התמורות שהתחוללו בקהילה בעקבות גילויי הזיקה הדתית לארץ ישראל, חשיפתה לפעילות ציונית ועלייתה לארץ משלהי התקופה העות'מאנית ועד לשנת 1951.

הספר הוא שילוב של חקר הספרות העממית והמחקר ההיסטורי, והוא כולל תיעוד בעל פה ובכתב. הזיכרון האישי והקיבוצי של הקהילה בא לידי ביטוי בסיפוריהם של יוצאי זאכו וצאצאיהם. הסיפורים בעל פה עומתו ואומתו עם המקורות הכתובים.

ד"ר חיה גביש היא מורה לספרות ולשון במכון למדעי היהדות בירושלים (בהיברו יוניון קולג'), ומתמחה בחקר יהודי כורדיסטאן.

אורי שטנדל

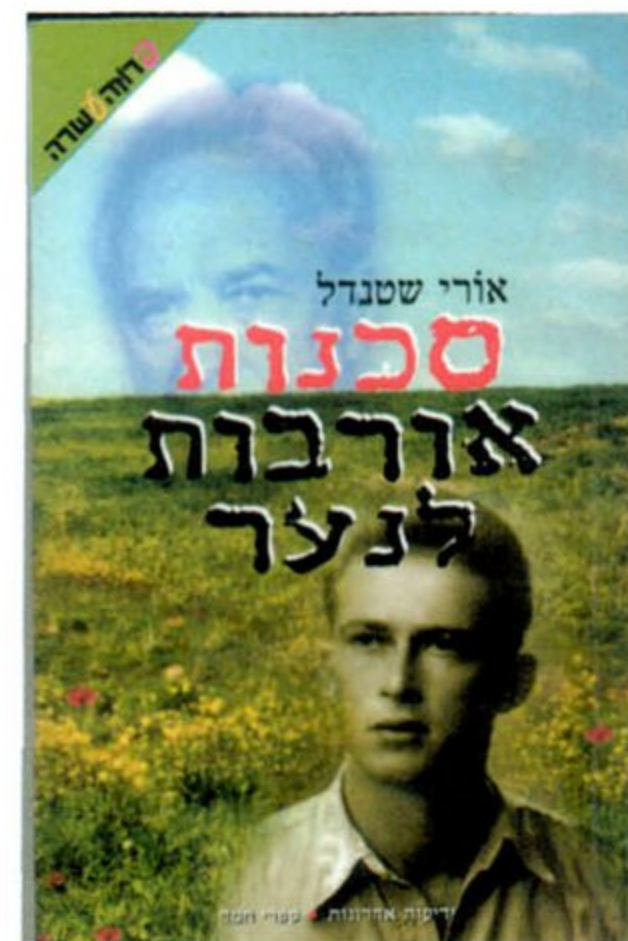
סכנות אורבות לנער

342 עמ'. ידיעות אחרונות וספר חמד.

גיבורו של הספר הוא יצחק רבין הצעיר בתקופה שבה המאבק הלאומי והחלום להקמת מדינה יהודית ניצבו בראש מעיינינו. זהו הספר היחיד המתאר את ימי ילדותו של מי שהיה לימים ראש ממשלת ישראל. הספר משקף במידה רבה גם את ימי הילדות של אותו נוער שצמח באותן השנים, הישר אל תוך המלחמה.

המחבר מצליח להביא בפני הקורא את רוח התקופה בסיפור קריא, שוטף ורווי מתח, המעלה את ניחוחות הימים ההם כהגדרתה של רחל, אחותו של יצחק רבין מקיבוץ מנרה, אשר ליוותה את הספר מקרוב בעת כתיבתו. לספר ערך תעודתי, אך עיקר חשיבותו בהצגת ימי 'המדינה שבדרך', המתח והאירועים שנילוו אליהם ובהם ליל הגשרים, השבת השחורה, לילות של הורדת מעפילים ו'עוצר עד להודעה חדשה'. הללו מוצאים שוב ושוב את ביטויים הספרותיים-היסטוריים בספר מיוחד זה, הכתוב בחן רב ובצורה מרתקת. כל זאת כדי למשוך את בני הנעורים בימינו להתוודע לאותה תקופה עלומה לגביהם בדרך של חוויה.

המחבר, אורי שטנדל הוא עורך דין במקצועו, המושך בעט סופרים, ועוסק גם בחקר ערביי ישראל ואף פרסם ספר חשוב בנושא זה. כן ראו

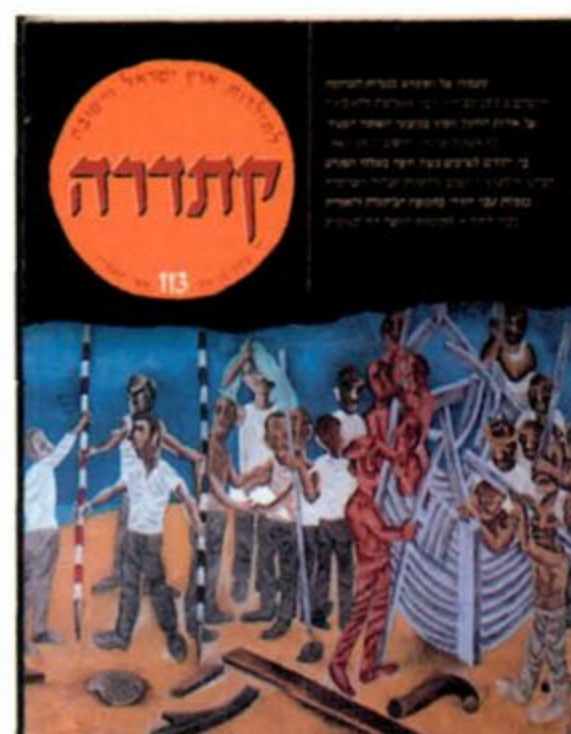
אור ספרי שירה וספרי ילדים מפרי עטו. להוצאת אריאל קשר לספר, שכן המחבר הוא היועץ המשפטי של ההוצאה ומידידיה המובהקים ביותר.

א' ביאלר, א' חלמיש, מ' ליסק, א' פרידמן, י' שוורץ (עורכים) קתדרה 113, רבעון לתולדות א"י ויישובה

208 עמ'. הוצאת יד בן צבי, ירושלים.

'קתדרה' נתייחדה בהופעתה הסדירה, במגוון הנושאים העשיר, ובהוצאתה הקפדנית, הן באשר לתוכן ולעיצוב, והן בנוגע לעריכה ולאופן הגשת הדברים.

בין המאמרים: מעמדו של המקדש בנצרות הקדומה (אייל רגב); ירושלים בחיבור 'מסע מבורדו' – היבטים גיאוגרפיים ותיאולוגיים (מ' ארליך וד' בר); עלייתו ושקיעתו של החינוך המיני בקיבוצי 'השומר הצעיר' (ג' קאבליון); לוי אשכול וביטחון היישוב 1917-1947 (י' גולדש-טיין), ואין זו אלא רשימה חלקית.

עידית שכטר-פייל טיולים בעקבות סופרים

עורך דב איכנולד, 216 עמ' בפורמט אלבומי מהודר. הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד

מי מבין בתי ההוצאה בארץ לא חלם להוציא ספר טיולים 'בעקבות סופרים'? צעד ראשון בכיוון זה אף נעשה בידי הוצאת אריאל במאמרו של יהואש ביבר המנוח, 'בעקבות סופרים בירושלים' (ספר זאב וילנאי ב' 1997, עמ' 97-104), אך מעבר לגישושים ראשונים לא נמצא לכך המשך. בספר האלבומי שלפנינו דבר לא נחסך כדי לשוות לו צורה מכובדת: הפורמט המצודד, מאות תמונות הצבע, הנייר המשובח והטקסט המיטיב לשלב קטעי ספרות – פרי עטם של 14 סופרים (כולם ישראלים מלבד סלמה לגרלף, ורובם המכריע סופרים בני דורנו).

לשבחה של המחברת יאמר, שהיא מנסה לשקף את אוירת המקום וקסמו, תוך הימנעות שיטתית מפרטנות יתר. הטקסטים פרי עטה המלווים את הספר הם קצרים יחסית, פשוטים ובהירים להפליא. מול כל עמ' טקסט, מופיעים באופן עקבי כמעט תמונה או מקבץ תמונות צבע. אין זה ספר של מסלולי סיור במובן המקובל, אלא תיאור כללי של מקומות מלווים בקטעי ספרות, המעניקים בכך נופך נוסף לקסמו של מקום. לפנינו גישה מרעננת ומקורית. הטקסטים 'המלומדים' שאנו מרבים למצוא בספרי הדרכה מפנים כאן את מקומם לחן ולטוב טעם וללא כל יומרות לדיוק מדעי של התיאורים. המחברת עצמה כותבת בתיאור כנסיית הקבר: "גם אם לא מתעכבים על המסלול המדויק ועל כל הדקדוקים ההיסטוריים אפשר לחוש את עוצמת האמונה" (עמ' 33).

לקוחות יקרים!
בנוסף לחנות, ישנם עוד 2 מחסנים
מלאים באלפי ספרים!
מומלץ לבקר!
Dear Customers!
Aside from the store, we also have 2 warehouses
filled with thousands of books!
You are welcome to visit!

חנות הספרים של
שטיין ברח' המלך
ג'ורג' בירושלים.
מתוך הספר טיולים
בעקבות סופרים

המטייל המובהק המשתוקק ללכת 'בעקבות סופרים' ספק אם ימצא כאן את מבוקשו, שכן המחברת מסתפקת במעין רקע כללי והבאת דברים ידועים, ואין כאן מסלול מפורט עקב בצד אגודל. אלו מפנים מקומם לחן המקום וניחוחות של ספרות, שהקורא מן השורה יוכל להתבשם בהם.

היימישע טלפון בוך

מדריך הטלפון לציבור החרדי בשכונות מאה שערים וגאולה

המדריך ראוי להתייחסות מיוחדת משום שיש בו ללמד רבות על השכונות ואופיין. הוא מופק בהידור רב ומודפס כולו בצבע על נייר כרומו. שמו מופיע באידיש, השפה היומיומית השגורה בפי תושבי השכונות החרדיות. במדריך רשימה טלפונים שיטתית של תושבי השכונה לפי סדר א'ב' וכן רשימת עסקים ומוסדות ב'דפי זהב' בחלק השני של המדריך.

הדבר המפתיע ביותר הוא רשימת הטלפונים, שבה מצוינים שמות הגברים בלבד ושמות המשפחה ובמקרים רבים גם שם בית האב. שם האישה, לעומת זאת, הושמט כליל או שמופיע באות הראשונה של שמה, לדוגמא: אייכלר, יוסף וס., איציקוביץ, דוד ונ.

גם כאשר המשפחה כוללת את האישה בלבד (אלמנות וכד') נמצא

טעות לעולם חוזרת אלי שילר

במדור זה נביא טעויות משעשעות (ומשעשעות פחות), שהופיעו בעיתונות ובספרות א"י. על חלקה של העיתונות היומית בהבאת מידע מטעה, השיבו-שים וחוסר האחריות נכתב רבות, אלא שנדמה כי כאן נחצו כל ה'קווים האדומים' (בממוצע שגיאה ויותר בכל שורה!).

1. עקבה היא עיר שחיים בה כ-20 אלף תושבים.
- בעקבה היו באותה עת כ-40 אלף תושבים.
2. ראויים לציון חופי הים ובתי הקפה, הנמל ואזור הבנקים והחנויות.
- ראויים לציון שוניות האלמוגים, הפארק האר-כיאולוגי והמצודה (היתר ממש לא רלוונטי).
3. העיירה ואדי מוסא, על שם הוואדי המוליך לפטרה: עיר שהנוף סביבה מדהים ביופיו. בעיר בתי מלון אחדים ברמה של 3 כוכבים.
- אין שם עיר אלא עיירה צנועה.
4. פטרה: אתר נבטי שהתפרסם במבנים החצובים בסלע.
- א. לא 'אתר נבטי', אלא בירת ממלכת הנבטים.
ב. אין כמעט מבנים, אלא קברים חצובים בסלע.
5. לפטרה יורדים על גב סוסים בקניון שנקרא סיק.
- לא קניון אלא גיא צר וארוך (ומכאן השם סיק - גיא בערבית).
6. ארמון ה"אוצר", שנקרא אל קהזנה, הוא היפה והמפורסם ביותר מבין מאות הבתים והארמונות שם.
- א. אינו 'ארמון' אלא מקום קבורה מפואר חצוב בסלע.
ב. השם הוא חזנה (או אל חזנה) ולא כמצוין.
ג. אין מאות בתים וארמונות.
7. כן נזכיר את מקדש אורן שנבנה במאה הרא-שונה לספירה.
- אין מקדש אורן.
8. מדבה: בעיר ניצבת כנסייה אורתודוקסית יוונית, שברצפתה נתגלתה מפת פסיפס עתיקה של ירדן וישראל.
- א. הכתיב בעברית הוא מִידבא ('יהו' יג, ט).
ב. צ"ל: כנסייה יוונית אורתודוקסית.

בוחרים טיול

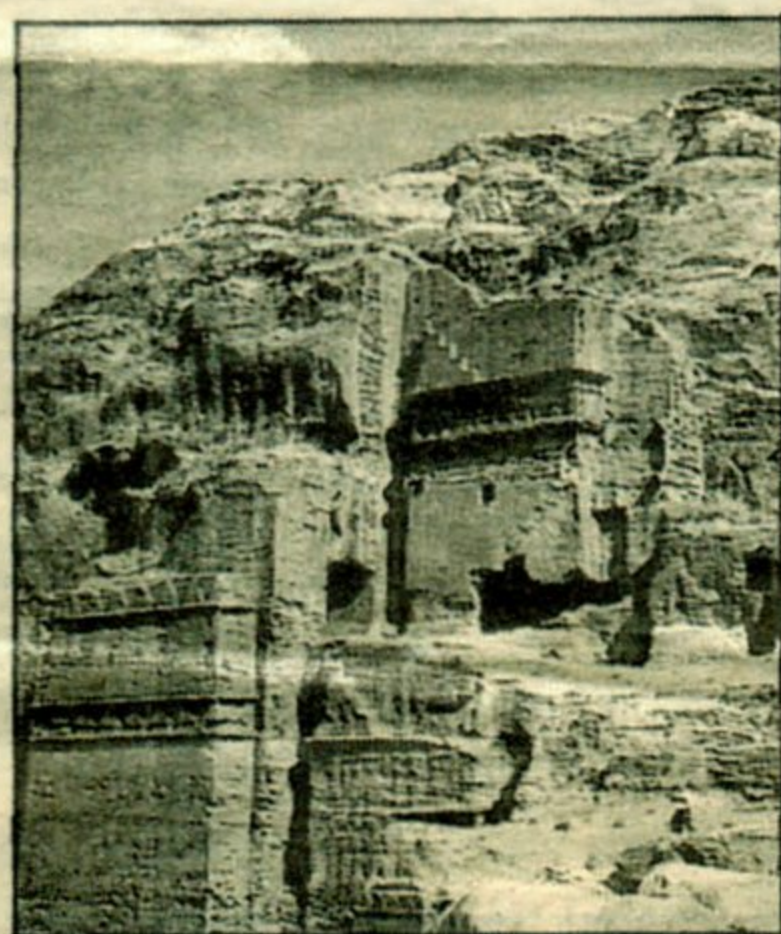
עמי אטינגר

14 דקות ואתם בירדן

עקבה, פטרה, מדבה וג'ראש הם אחדים מהאתרים שכדאי לבקר בהם. ברשימת החבילות ל-4 ימים: חצי פנסיון - 319 דולר לאדם. טיול ג'יפים על בסיס פנסיון מלא - 640 דולר

השלום עם ירדן מתחמם בקצב מהיר ובקרוב תפעיל רויאל ג'ורדניאן 5 טיסות יומיות לרבת-עמון. משך הטיסה 14 דקות בלבד. יש להניח שבמוקדם או במאוחר ייפתחו הגבולות גם למכוניות פרטיות, ואז תעלה ודאי תנועת התיירות הישראלית לירדן. לאלה המתכווננים לנסוע לירדן, אנו מביאים מספר מקומות אטרקטיביים בממלכה האשמית, שלא כדאי להחמיצם.

● **עקבה** היא עיר שחיים בה כ-20 אלף תושבים. ראויים לציון חופי הים ובתי הקפה, הנמל ואזור הבנקים והחנויות. בכניסה לעיר נבנה אזור חדש של מגורים יוקרתיים. רוב המלונות בעיר ברמה של 3-4 כוכבים.
● **העיירה ואדי מוסא**, על שם הוואדי המוליך לפטרה: עיר שהנוף סביבה מדהים ביופיו. בעיר בתי מלון אחדים ברמה של 3 כוכבים.

פטרה. טיולים של יום יוצאים מאילת

צילום קטע מעתון מעריב מ-12 ביוני 1996

● **פטרה:** אתר נבטי שהתפרסם במבנים החצובים בסלע. לפטרה יורדים על גב סוסים בקניון שנקרא סיק. ארמון ה"אוצר", שנקרא אליקזהנה, הוא היפה והמפורסם ביותר מבין מאות הבתים והארמונות שם. כן נזכיר את מקדש אורן שנבנה במאה הראשונה לספירה.

● **רבת-עמון:** מזכירה את ירושלים וחיפה. העיר בולטת מאוד בנקיונה. בעיר עשרות בתי-מלון, ביניהם של רשתות מפורסמות כמו אינטרקונטיננטל, מריוט, אינ-טרנשיונל, ריג'נס. מומלץ במיוחד לבקר בשווקים. בבוקר יוצאים סיורים מאורגנים, בעיקר למדבה, הר נבו וג'ראש. חוזרים בערב.

● **מדבה:** בעיר ניצבת כנסייה אורתודוקסית יוונית, שברצפתה נתגלתה מפת פסיפס עתיקה של ירדן וישראל.

● **ג'ראש:** העיר נבנתה בידי אלכסנדר הגדול. לאחר כיבוש עליידי הרומאים החלה בה תקופת פריחה. עד היום רואים את שער הניצחון בפתח העיר ואת הפורום העגול והענקי, עטור עמודי שיש גבוהים ששימש מקום התכנסות לבני העיר. שרדו גם מזרקות מים עטורות עמודים ופיתוחי שיש. האמפיתיאטרון של העיר נשאר בשלמותו ובכל שנה מתקיים בו פסטיבל ג'ראש המפורסם לריקודי עמים.

- ג. לא פסיפס נתגלה ברצפתה, אלא כל רצפתה היא פסיפס!
- ד. לא ירדן וישראל (שלא היו קיימות אז), אלא ארץ ישראל המזרחית והמערבית.
9. **ג'ראש:** העיר נבנתה בידי אלכסנדר הגדול.
- קרוב לוודאי שלא נבנתה בידי אלכסנדר הגדול (אלא התפתחה בהדרגה הודות למיקומה ונתונה הטבעיים המשובחים).
10. **לאחר כיבושה על ידי הרומאים החלה בה תקופת פריחה.**
- הפריחה לא החלה לאחר הכיבוש (63 לפסה"נ) אלא במאה ה-2 לסה"נ.
11. **עמודי שיש גבוהים ששימש מקום התכנסות לבני העיר.**
- לא שימש מקום התכנסות, והשם 'פורום' מוטעה.
12. **האמפיתיאטרון של העיר נשאר בשלמותו.**
- לא אמפיתיאטרון אלא תיאטרון.

האם זו יפו?

כך היא זוהתה בסדרת צילומיו המפורסמים של הצלם היהודי ליאו קהאן מ-1912. האמנם? במבט מקרוב נראה שהזיהוי מוטעה. ראשית, החוף הארוך והמבונה אינו תואם את יפו. שנית, לא נראית הגבעה המפורסמת של יפו העתיקה והכנסייה. שלישית, הקטע שאמור להיות תל אביב (משמאל) לא היה עדיין בנוי בתקופה זו. נראה, על כן, שלפנינו עיר חוף אחרת.

ערב המוקדש לספרו של רמי יזרעאל 'אבני דרך בידיעת הארץ'

הופעת הספר צוינה בערב חגיגי, שנערך ב'יד יצחק בן צבי' בירושלים, ב-5 בדצמבר 2004. האירוע, שנערך בהשתתפות קהל רב, הוקדש לנושא מרכזי: 'הנצחה וזיכרון בישראל', נושא שרמי התמחה בו בעבודתו רבת השנים ביחידה להנצחת החייל במשרד הביטחון.

הערב, בהנחיית דוד עמית ובהשתתפות אלחנן ריינר, יורם בילו, גדעון עפרת ורמי יזרעאל, זכה להצלחה רבה.

הפותר, פרופ' אלחנן ריינר, סקר את תרומתו היחודית של רמי לספרות ידיעת הארץ, והעלה על נס את פועלו ודרך עבודתו, המשלבת שימוש מעמיק במקורות כתובים ועבודת שטח. בדומה לחוקרי ארץ ישראל בעבר, גישתו לנושא היא מהיבט רב תחומי ככל האפשר. בתחומים רבים תרומתו של רמי הוא יחידאית, כמו למשל לימוד השכונה היהודית (בעיר העתיקה בירושלים, בצפת, בטבריה ועוד), וכן בחקר

בתי העלמין היהודיים ופרקים בקורות מלחמת העצמאות (בירושלים) ועוד.

פרופ' יורם בילו התייחס בהרחבה למהות הזיכרון האישי והקולקטיבי והקשרם להנצחה.

חוקר האמנות, ד"ר גדעון עפרת, הרצה על האנדרטה, משמעותה ויחודה. בניגוד למצבת קבר, אין היא ניצבת בהכרח על מקום הקבורה, אך נמצאת בסמיכות כלשהי. בניגוד לפסל, שהוא אמנותי בעיקרו, האנדרטה – שורשיה באירוע

למעלה: משתתפי הערב לכבוד הופעת הספר, שנערך ב'צריף' ביד בן צבי.
למטה: רמי יזרעאל וד"ר דוד עמית

היסטורי. היא מבטיחה את ניצחיותו של האירוע החולף, ומנותקת מן ההקשר האמנותי. קהלה אינה קהל שוחרי אמנות, אלא קהל של זוכרים.

הרצאה מקורית ומרתקת ניתנה בפי 'בעל השמחה', רמי יזרעאל. ההרצאה, שהוקראה מן הכתב, סקרה את תולדות ספרות הזיכרון וההנצחה, החל מימי השומר ועד ימינו. הספר הראשון – 'ספר יזכור לחללי השומר', ראה אור ביפו ב-1912 ובמהדורה נוספת באידיש בארה"ב. ספר זה נחשב לראשית ספרות ההנצחה ואף זכה לתפוצה רחבה. ספרי הנצחה נוספים הוקדשו לחללי המאורעות תרפ"ט ותרצ"ו.

רק לאחר מלחמת העצמאות יצאו 'ספרי יזכור' ממלכתיים: הראשון שבהם מ-1956, הנציח את 4,500 חללי מלחמת העצמאות. מפעל ההנצחה נמשך מאז בעקביות, ועד היום יצאו תשעה כרכי 'יזכור'. כיום קיים אתר באינטרנט בשם 'נזכור את כולם', שבו מונצחים כעשרים אלף חללי מערכות ישראל, שנפלו מאמצע המאה ה-19 ועד ימינו. הנצחה באמצעות האינטרנט נעשית גם במסגרות היחידתיות.

הבעת תודה: תודתנו נתונה בזאת לידי יצחק בן צבי ולמנהלה צבי צמרת, על שהעמידו לרשותנו את האכסנייה הנאה וסייעו בהכנת הערב המהנה.

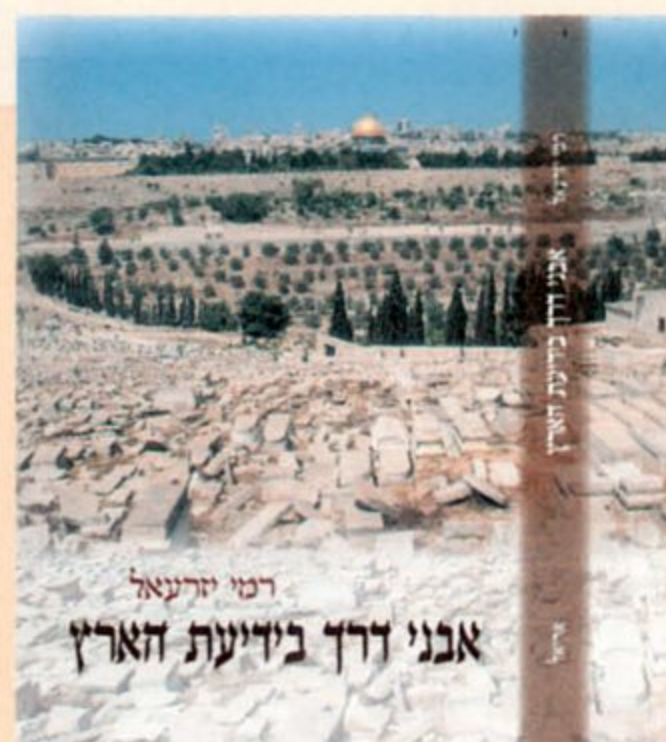
רמי יזרעאל / אבני דרך בידיעת הארץ

בספר מבחר מאמרים בנושא ארץ ישראל שאין ערוך לחשיבותם. המחבר פורש יריעה פנורמית רחבה על אתרים ומקומות, תוך שימוש שיטתי במקורות, עבודת שטח וראיונות. לפנינו עבודות מרתקות ומקוריות, שרבות מהן היו לנכסי צאן ברזל בספרות ידיעת הארץ.

בין המאמרים: ירושלים – הרובע היהודי: קווי יסוד בהתפתחות הרובע היהודי בירושלים; תולדות הרובע היהודי בירושלים מראשית המאה העשרים ועד מלחמת העצמאות; הרובע היהודי בירושלים העתיקה במלחמת העצמאות; לתולדות בית כנסת הרמב"ן בירושלים; סיור ברובע היהודי בירושלים הערות מתודיות; סיור בקארדו

ירושלים וסביבתה – אתרים ומקומות: תולדות הר ציון מראשית התקופה הממלוכית ועד ימינו; בית העלמין הספרדי הקדום בהר הזיתים; דגם ירושלים משנת 1872; מערת צדקיהו, מערת המיסתורין והאגדות של ירושלים; הקו העירוני של ירושלים ופרוזדור ירושלים

אתרים ומקומות בארץ: תולדות הרובע היהודי בטבריה; קווי יסוד בהתפתחות הרובע היהודי בצפת; בית הכנסת האר"י הספרדי בצפת; בית העלמין היהודי העתיק בצפת; סיור בבית העלמין העתיק בצפת

מחיר הנחה ברכישה ישירה
דרכנו (הוצאת אריאל, ת.ד. 3328,
ירושלים 91033):

כריכה רכה: 75 ₪ (105-₪)
כריכה קשה: 86 ₪ (120-₪)

רוב ההכנסות מהספר מיועדות
ל'קרן רמי יזרעאל', המסייעת
למחבר להמשיך במפעלו רב
החשיבות.

**החותמים על 'אריאל' יקבלו את
הספר כמתנה**

האם תוכל לזהות?

בפרק זה נביא תצלומים מימים עברו של מקומות שהשתנו לעתים לבלי הכר. ציינו גם תאריך משוער.

3 פרסי ספרים (מהם אחד יקר ערך) יגדלו בין המצפים נכונה

מקור התמונות והאיורים

מוזיאון לצילום, תל חי: עמ' 38	אלי שילר: עמ' 6, 8, 10-12, 71, 102 (מס' 2-3), 108-
ירמיהו רימון: עמ' 44-61, למעט עמ' 51 באדיבות שמעון ברמן	109 (מס' 2, 3, 5-6), 110-111, 124
יהודה עצבה (באדיבות): עמ' 62-64	נורית כנען-קדר: עמ' 9 (תמונה האמנית בחדר עבודתה)
קלווין קרומבי, הכנסייה האנגליקנית (באדיבות): עמ' 72-89	ינון שבטיאל: עמ' 12-21 (למעט עמ' 17, מס' 2 באדיבות מוטי אביעם)
גרשון נראל (באדיבות): עמ' 90-94	מורי חן: עמ' 26-27, 29, 30-31, 34
יד השמונה (באדיבות): עמ' 100-101, 102 (מס' 1), 104, 106-107, 108-109 (מס' 1, 4)	יגאל מורג: עמ' 28
חנן גטריידה: עמ' 123	צלמי המושבה האמריקאית, 1915 (באדיבות ארכיון יד בן צבי): עמ' 33, 39, 40, 42
	זהר עמר (באדיבות): עמ' 35, 37

תשבץ ארץ ישראל

מס' 1

אלי שילר

מאוזן

1. היה מראשי תנועת העבודה. על שמו מושב במישור החוף
9. ארכיאולוג וחוקר ארץ ישראל חשוב מהמנזר הדומיניקני בירושלים (1878-1953)
10. מדריך תיירים (כ"ח)
11. ממלכה קדומה בעבר הירדן
13. יישוב בחבל כורזים: חד ...
14. שחקן וסופר עברי (1880-1951)
16. חוקר פולקלור וחתן פרס ישראל (ש"מ)
17. ממדינות אחשוורוש
18. שבועה
20. פרהיסטוריון ישראלי ידוע (ש"מ)
21. מחבר ה'ספר מסביליה'
24. זָרם
26. פלצור
27. סמל רשה"ט
29. דמות טרגית במקרא
31. רפורמטור
33. גובה
35. ראשון יישובי הנוער העובד
36. מדינה בדרום-מזרח אסיה
38. קיבוץ ושמורת טבע
40. מטבע צרפתי
42. מנזר במדבר יהודה: מר ...
44. עיר כוהנים במקרא
45. יתברך שמו
47. מושבה ותיקה בשומרון
49. חברת דלק
50. עטרה לראשי קדושים
52. הגדולה בישיבות ירושלים
53. יישוב קהילתי בהר חברון
54. רכס הרים באמריקה

מאונך

1. נחל היורד מהרי הגלעד לעמק בית שאן
2. נחל בדרום אפריקה
3. כנר איטלקי נודע (1782-1840)
4. ראש מועצת קדומים (ש"מ).
5. ארכיאולוג ידוע, מחוקרי המגילות הגנוזות (1917-1984)
6. אויב
7. מעצמה קדומה רבת השפעה
8. בר אוריין, מזהיר
9. מהומה רבתי
12. כינויו הספרותי של י"ל קצנלסון (1848-1917)
14. בן עיזים צעיר
15. נרתיק לחרב
17. מערכת הכללים לנוסח ספרי המקרא ורישומם
19. כינוי לרב גדול
22. רגולטור
23. נכס בטבע הרווח באירופה אך לא בישראל
25. קיבוץ על שפת הכנרת
28. פתחו של הר געש, למשל
30. חבר נבחרים
32. חורבן
34. צנוע, 'נמוך' (בעיקר בקולו)
37. מעמקי תהום
39. להבה, אש
41. וטרן
43. מהעממים שישבו בארץ
46. מנכ"ל 'יד ושם' (ש"מ)
48. כימיקלים לישראל (ר"ת)
49. בליטה באבני בנייה קדומות, שנועדה לסייע בהרמתן
51. מקום נישא
53. שנשמה באפו

חוברות אריאל

שראו אור עד עתה *

ארץ-ישראל במלחמת העולם הראשונה
המערכה בנגב ובסיני (מס' 167)

מאה שערים וסביבתה (מס' 163-164)

ר' קרק / שישים שנה למצפות בנגב (מס' 162)
הדרכת מטיילים (מס' 161)

אופקים בגיאוגרפיה (מס' 159-160)

צפת ואתריה (מס' 157-158)

נצרות ונוצרים בא"י (מס' 155-156)

הגליל העליון המזרחי ורמת כורזים (מס' 154)

עם הפנים אל הנגב א' (מס' 150-151)

עם הפנים אל הנגב ב' (מס' 152-153)

ע' ענתי / הר כרכום (מס' 149)

ליקוטי ארץ-ישראל (מס' 147-148)

מירושלים לחברון (מס' 145-146)

ארץ של ימים רחוקים (מס' 143-144)

הדרוזים ומקומותיהם הקדושים (מס' 142)

הגיאוגרפיה, פנים רבות לה (מס' 140-141)

הכנרת וסביבתה במסורת הנוצרית (מס' 139)

כנסיות, עדות ומסדרים נוצרים בישראל (מס' 137-138)

הכנרת וסביבתה (מס' 135-136)

ארץ-ישראל, מבחר מאמרים (מס' 133-134)

ירדן – מבחר מאמרים (מס' 132)

קונרד שיק, למען ירושלים (מס' 130-131)

בית לחם אפרתה (מס' 128-129)

ג' שומכר / הגולן (מס' 126-127)

כי האדם עץ השדה – עצי ארץ-ישראל

מאפייניהם, תולדותיהם ושימושם (מס' 124-125)

"ההר אשר מקדם לעיר" (מס' 122-123)

מאה שנות ציונות (מס' 121)

חוברת ה-120 של אריאל (מס' 119-120)

דת ופולחן וקברי קדושים מוסלמים

בארץ-ישראל (מס' 117-118)

ארץ-ישראל במפת מידבא (מס' 116)

ירושלים בתפארתה – תולדות ירושלים

בימי בית שני (מס' 114-115)

* הובאו רק חוברות שנמצאות במלאי וניתנות לרכישה

ארץ-ישראל
במלחמת העולם הראשונה

נופים

נופים בדיעת הארץ

ארץ-ישראל
במפת מידבא

דת ופולחן
וקברי קדושים מוסלמים
בארץ-ישראל

ירושלים בתפארתה
תולדות ירושלים בימי בית שני

"כי האדם עץ השדה"

מאה שערים
וסביבתה

עמנואל ענחי
הר ברכום
לאור התגליות החדשות

בית לחם אפרתה

קונרד שיק
למען ירושלים

הכנרת וסביבתה

חוברת ה-120 של אריאל
מבחר מאמרים בנושא ארץ-ישראל

הדהר אשר מקדם לעיר

צפת ואתריה

שבע מונוגרפיות (מס' 112-113)

ציפורי וסביבתה (מס' 109)

ירדן ואתריה – גיאוגרפיה והיסטוריה (מס' 107-108)

אריאל מס' 105-106

חוברת המאה מאמרים בידיעת הארץ (מס' 100-101)

חוברת המאה, חלק ב' (מס' 102-103)

מפתח אריאל – חוברות מס' 1-100

אומנים ומרפאים בגליל (מס' 97)

אילת, אדם, ים ומדבר (מס' 93-94)

מנחה לירושלים (מס' 91-92)

אריאל מס' 88

מדריך לאתרים נוצרים (מס' 85-87)

תולדות ירושלים, מחורבן בית שני ועד לתקופה העות'מאנית (מס' 83-84)

באר שבע ואתריה (מס' 79-80)

מטוב ירושלים (מס' 77)

120 שנה לנחלת שבעה (מס' 71)

ירושלים וארץ-ישראל (מס' 68-70)

צילומי ארץ-ישראל הראשונים (מס' 66-67)

הר הבית ואתריו (מס' 64-65)

ערי הנבטים בנגב (מס' 62-63)

עין כרם (אריאל מס' 61)

ארץ-ישראל בתיאורי עולי רגל מוסלמים (מס' 59)

ירושלים העיר העתיקה (מס' 57-58)

בתי כנסת בגליל ובגולן (מס' 52)

רמת הגולן (מס' 50-51)

תל אביב ואתריה (מס' 48-49)

תור הזהב של ספרות הנוסעים (מס' 47)

ירושלים, אתרים וסיורים (מס' 46)

ירושלים הבנויה (מס' 43)

כנסיית הקבר (מס' 42-42א)

מאמרים בגיאוגרפיה (מס' 40-41)

חיפה ואתריה (מס' 37-39)

ערי א"י בתק' הצלבנית (מס' 35-36)

החקלאות המסורתית בא"י (מס' 34)

עכו ואתריה (מס' 24-25)

נצרת ואתריה (מס' 19)

קיסריה ואתריה (מס' 18)

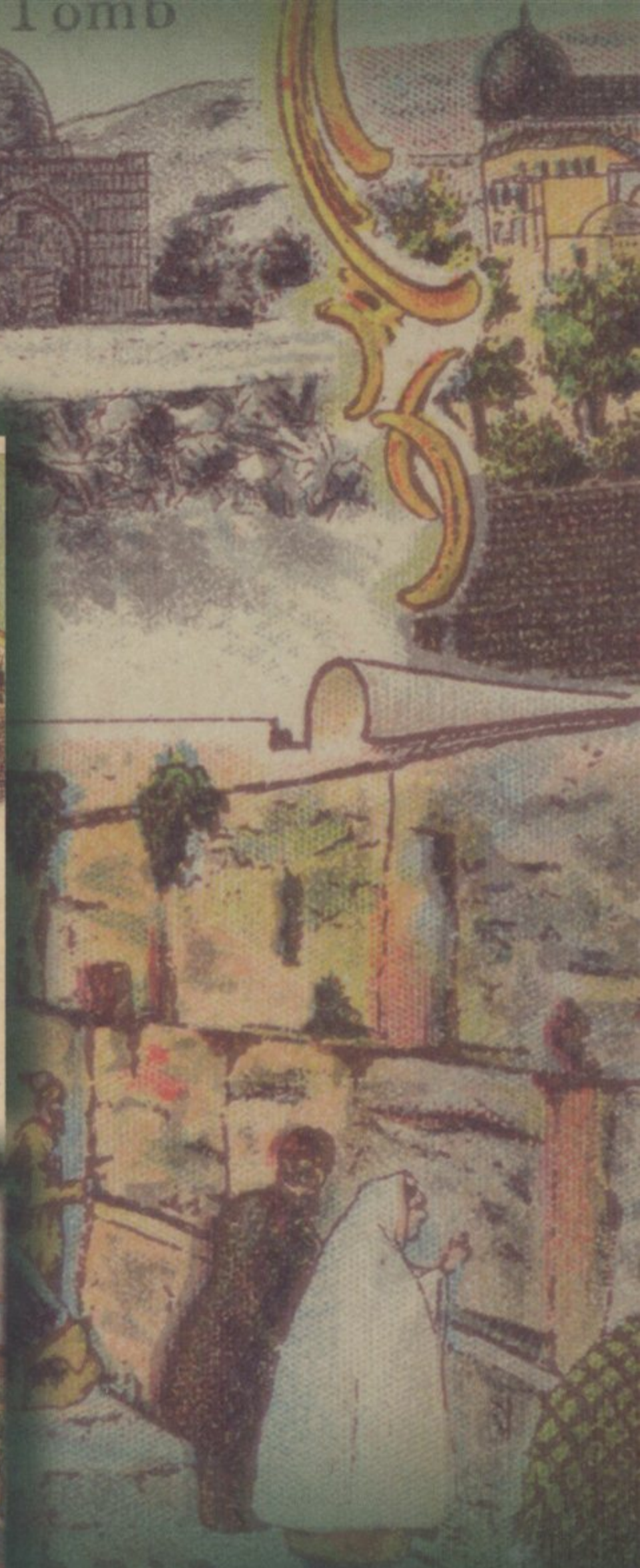
ירושלים הבלתי ידועה (מס' 16-17)

יפו ואתריה (מס' 15)

בנתיב עולי הרגל (מס' 13-14)

עדות ומיעוטים בעיר העתיקה (מס' 12)

Rachel Tomb

תמונת השער: 'רזי גן עדן' מאת
 מ' בליאן. פרט מתמונת קיר
 שער אחורי: הגלויות הצבעוניות
 הראשונות שהודפסו בירושלים

